

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostního managementu

Katedra veřejného práva

Právo konfesní a kanonické

Bakalářská práce

Confessional and canon law

Bachelor thesis

VEDOUCÍ PRÁCE

doc. JUDr. Jan KUDRNA, Ph.D.

AUTOR PRÁCE

David SKŘEJPEK

PRAHA

2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Praze, dne 03. 03. 2022

David SKŘEJPEK

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval doc. JUDr. Jau Kudrnovi, Ph.D za jeho pomoc a konzultace při zpracování této bakalářské práce i navzdory obtížným okolnostem spojeným s pandemií a za řadu jeho zajímavých podnětů a impulsů, které mi pomohli orientovat se v tomto komplexním tématu.

ANOTACE

Cílem práce bylo podat přehled o právním vztahu státu a církve. Práce se mimo to věnuje tomu, proč je tento vztah pro naši společnost důležitý a dále nabízí historický kontext této problematiky, přičemž velký prostor je věnován zejména konfesněprávnímu vývoji na českém území od 17. století po současnost. Tento kontext je doplněn o analýzu následujících tří témat z hlediska konfesního a kanonického práva: majetek katolické církve, trestněprávní otázky a manželství. V souhrnu tak práce popisuje dynamiku právního vztahu státu a církve v minulosti, v současnosti a nabízí i určitý náhled do možné budoucnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

konfesní právo * kanonické právo * římskokatolická církev * církev * náboženství
* historie * české právo

ANNOTATION

The aim of the work was to provide an overview of the legal relationship between the state and the church. The thesis also deals with why this relationship is important for our society and also offers a historical context of this issue, while much space is devoted to confessional development in the Czech lands from the 17th century to the present day. This context is complemented by an analysis of the following three topics in terms of confessional and canon law: Catholic Church property, criminal matters, and marriage. In summary, the work describes the dynamics of the legal relationship between the state and the church in the past, in the present and offers some insight into the possible future.

KEYWORDS

confessional law * canon law * roman catholic church * church * religion * history
* czech law

Obsah

Úvod.....	6
1 Církevní a světské právo – jejich vztah v historickém kontextu, stanovení důležitosti vztahu státu a církve	7
1.1 Církev jako společenství	7
1.2 Původ katolické církve	8
1.2.1 Život Ježíše Krista	8
1.2.2 Jeruzalémská prvotní obec.....	10
1.3 Významné historické události ovlivňující vztah státu a katolické církve	11
1.3.1 Pronásledování křesťanů a Edikt milánský.....	11
1.3.2 Ariánství a Nicejský ekumenický koncil	12
1.3.3 Středověk: Cézaropapismus, vznik církevního státu a boj o investituru.....	13
1.3.4 Novověk: reformace, protestanství a konec církevního státu	15
2 Právo konfesní a kanonické.....	18
2.1 Konfesní právo a jeho vývoj na území ČR	18
2.1.1 Konfesněprávní vývoj před vznikem Československé republiky.....	18
2.1.2 Konfesní právo a jeho systém v letech 1918-1945.....	21
2.1.3 Konfesní právo od poválečného Československa do roku 1989	23
2.2 Tvorba, vývoj a prameny kanonického práva.....	25
2.2.1 Tvorba, adresáti a platnost kanonického práva	25
2.2.2 Vývoj kanonického práva.....	27
2.2.3 Prameny kanonického práva	28
2.3 Dnešní podoba konfesního práva v ČR, jeho prameny a principy	30
2.3.1 Ústavní prameny	31
2.3.2 Mezinárodní smlouvy.....	33
2.3.3 Zákonné právní prameny.....	34
3 Vybrané právní oblasti, do kterých se promítá vztah konfesního a kanonického práva	36
3.1 Majetek Římskokatolické církve.....	36
3.2 Trestněprávní otázky.....	38
3.3 Manželství.....	43
Závěr.....	48

Seznam použité literatury..... 50

Úvod

Podnětem pro volbu tohoto tématu mé bakalářské práce byl především můj osobní zájem o dané téma. V průběhu mého studia mi nikdy tato problematika nebyla dostatečně objasněna, což jsem vždy vnímal jako určitou mezeru ve vzdělání. Jsem toho názoru, že církev, ať už v rovině duchovní nebo jen společenské, byla a je jedním ze stavebních kamenů západní civilizace. Pokud je naším cílem se o tuto civilizaci starat, měli bychom se jí nejdříve pokusit pochopit. K tomu patří také alespoň částečné porozumění vztahu státu a církve a jejich právních systémů.

V kontextu této práce je pod církví chápána církev římskokatolická. Právě její vztah k státu je ústředním tématem této práce, a to z důvodu jejího společenského i právního dopadu na naši společnost, který je jednoznačně nejvýznamnější v porovnání s jinými církvemi a náboženskými společnostmi.

Cílem práce je popsat právní vztah státu a církve, identifikovat a rozvést jeho zlomové okamžiky a věnovat se základním principům a zásadám jak konfesního, tak kanonického práva.

1 Církevní a světské právo – jejich vztah v historickém kontextu, stanovení důležitosti vztahu státu a církve

Pokud se chceme zabývat vztahem konfesního a kanonického práva je vhodné upřesnit určité skutečnosti: co to církev je, jaké církve existují, kdo jsou její členové, k čemu svým členům slouží a způsob, jak od sebe oddělit církev katolickou od církví ostatních např. protestantských. Dále je klíčové seznámit se s historií a okolnostmi vzniku samotného křesťanství, jehož dějiny jsou neodmyslitelně spojeny s dějinami evropských zemí, stejně tak jako zemí Evropou kolonizovaných, či jinak ovlivněných.

1.1 Církev jako společenství

Mluvíme-li o církvi (z řec. *ecclesia*, tzn. Pánova, tedy Pánovo shromáždění), máme na mysli společenství věřících v Krista. Církev je zákonem definována jako dobrovolné společenství osob, které má vlastní strukturu, orgány, vnitřní předpisy a slouží k vyznání určité náboženské víry formou vyučování, duchovní služby, obecně prospěšných činností bohoslužeb a dalších. Církve a náboženská společenství jsou vybavena právní subjektivitou, mohou tedy být nositeli práv a povinností.¹ Jako církev však neoznačujeme jen okruh duchovenstva jako jsou kněží, řeholníci, řeholnice a další, nýbrž i laické členy, kteří odjakživa tvoří hlavní část členské základny a obhospodařují velké množství církevních aktivit.² Na druhé straně církev svým členům nabízí oporu jak v jejich víře, tak v jejich každodenním životě.

V roce 2011 se hlásilo k římskokatolické církvi až 1 082 463 obyvatel České republiky a byť můžeme v období do roku 2021 zaznamenat značný pokles, přibližně o 46 %, tedy na 741 019 k ní hlásících se obyvatel, jedná se stále o značný podíl obyvatelstva na území České republiky.³

¹ Zákon č. 3/2002 Sb. § 3 písm. a).

² Zákon č. 3/2002 Sb. § 3 písm. b).

³ Statistika sčítání lidu z roku 2021: Obyvatelstvo podle náboženské víry. In: Sčítání lidu rok 2021 [online]. [cit. 25.2.2022]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/nabozenska-vira>.

Církev je možno chápat na straně jedné jako církev jednotnou, katolickou a na straně druhé jako soubor mnoha církví partikulárních, tedy dílčích. Samotné dílčí církve mohou být chápány ve dvojitě slova smyslu. V užším slova smyslu jako církve místní/lokální, tedy diecéze a arcidiecéze, které podléhají pravomoci svého biskupa. Tyto diecéze podléhají absolutní moci Papežského stolce.⁴ A v širším slova smyslu jako církve mající svůj vlastní *ritus* (obřad). Jsou zcela autonomními církvemi, které mají své vlastní liturgické a právní předpisy. Jsou tzv. církvemi vlastního práva (*ecclesiae sui iuris*) a vede je jejich vlastní patriarcha, avšak i tyto jsou pod svrchovaností papeže jako univerzálního pastýře celé katolické církve.⁵

Pro rozlišení církve obecné, katolické, jako celku, spolu s jejími dílčími církvemi, včetně církví *sui iuris*, od ostatních církví např. protestantských, mohou pomoci následující definice. Katolická církev samu sebe definuje jako církev, která byla v tomto světě ustavená a uspořádaná jako společnost řízená nástupcem Petrovým a biskupy ve společenství s ním.⁶ Ostatní církve na straně druhé se od té původní, katolické, liší tím, že nežijí v jednotě s Papežským stolcem. Mají však nárok na to být označovány za církve, neboť samy sebe označují jako "Pánovo shromáždění". Tyto církve jsou řízeny vlastními biskupy.⁷ Pokud upustíme od liturgických otázek a odlišností víry, kterými se od sebe protestantské církve navzájem různí, tak je můžeme od církve římskokatolické snadno oddělit tím, že neuznávají svrchovanost papeže a jeho pozici jako ochránce a vůdce všech křesťanů.

1.2 Původ katolické církve

1.2.1 Život Ježíše Krista

Obecnou, tedy katolickou, církev založil Ježíš z Nazaretu, později zvaný Ježíš Kristus (pomazaný, mesiáš). Dnes už není pochyb o tom, že byl Ježíš historickou

⁴ *Jurisdikční moc v církvi* [online]. Parlamentní institut, Informační studie č. 1.117, 1999, [cit. 28.2.2021] dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/ppi.sqw?d=1&t=53>.

⁵ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan. Krigl, 1997, s. 16-17.

⁶ CIC 1983 k. 204 § 2.

⁷ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan. Krigl, 1997, s. 18.

postavou. Jeho život je jeden z hlavních motivů křesťanské víry, a proto je nezbytné se mu v této práci aspoň stručně věnovat. Dle pramenů se narodil mezi lety 7-3 př. n. l. v Betlémě na západním břehu řeky Jordánu. Jeho narození bylo však v 6. století stanoveno, za pomoci pravděpodobně mylných výpočtů, skytským mnichem Dionýsem Exigeem na rok 753 U.C. (*ab Urbe condita* – od založení Říma) a ten byl stanoven jako základ našeho letopočtu.⁸ Ježíš byl pocerstným kazatelem a později si za své výchozí působiště zvolil městečko Kafaranaum u Genezaretského jezera. Ježíš kázal masám lidí, používal velké množství svých vlastních podobenství neboli parabol, jejichž hlubší význam pak osvětloval užšímu kruhu svých následovníků. Z tohoto kruhu učedníků vybral Ježíš dvanáct apoštolů (vyslaných), které po dvojicích vyslal zvěstovat jeho kázání po izraelské zemi. Dvanáct jich bylo vybráno jako kontrast k dvanácti kmenovým vůdcům – synům Jákoba Izraele, vůdcům lidu Staré smlouvy (Starého zákona). Apoštolové měli být chápáni jako otci lidu smlouvy Nové (Nového zákona). S touto událostí se často spojuje vznik církve, který je podložen Ježíšovými slovy k jeho nově vybraným apoštolům: „Jděte tedy, získejte za učedníky všechny národy, křtíte je ve jménu Otce, Syna, a i Ducha svatého a učte je zachovávat všechno, co jsem vám přikázal“.⁹

Právě křtem (lat. *baptismus*, ponoření) byli Ježíšovi následovníci vyčleněni z židovského lidu a přijímáni mezi křesťany. Jde o obřad, posvátný úkon, při kterému jsou křtěnci odpuštěny všechny dosavadní hříchy a je neoddelitelně spojen s Kristem.

Ježíšovo svolávání sebe sama za krále všech Židů se netěšilo pozitivní odezvě u většiny judského lidu, který byl v té době převážně židovské víry a Ježíše za svého vůdce neuznával. Za nejasných okolností si tedy dav vynutil na římském místodržicím Pilátu Pontském Ježíšovo ukřižování. Ježíš tedy zemřel na kříži v Jeruzalémě buďto 7. dubna roku 30 nebo 4 dubna roku 33 n.l.¹⁰ Dle křesťanské

⁸ MRÁČEK, Pavel Karel, *Příručka církevních dějin*. Praha: Krystal OP, 1995, s. 11.

⁹ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 70-76.

¹⁰ Rok 33 n. l. je církví tradičně považován za rok Kristova ukřižování a byť se na tomto údaji mnoho historiků neshodne, počítají se od něj všechny významné církevní výroční oslavy.

víry Ježíš třetího dne po svém ukřižování vstal z mrtvých.¹¹ Události Ježíšova ukřižování a následného zmrtvýchvstání (vzkříšení) jsou i apoštolem Pavlem popsány jako základní kameny křesťanské víry. Ve svých evangeliích to popisuje slovy: „Nebyl-li však Kristus vzkříšen, je naše víra marná...“. Život Ježíše Krista je do podrobností líčen v jednotlivých evangeliích. Datování vzniku těchto spisů je do doby mezi lety 60-95 n. l., nejstarší dochované rukopisy však pochází z let 125-250, tato skutečnost dává v potaz historickou přesnost některých událostí popsaných v těchto textech.¹²

1.2.2 Jeruzalémská prvotní obec

Krátce po smrti Ježíše Krista vznikla v Jeruzalémě první církev ve smyslu spojení věřících a jejich majetku. Věřící v Jeruzalémě předložili apoštolům svůj majetek a ti jej posléze rozdělili mezi ně potřebné rovným dílem. Vzdát se majetku však nebylo pro křesťany povinné a prameny zmiňují i mnohé z těch, kteří tak neučinili. Tato církev kromě dalšího začala nabízet tzv. společné stravování vdovám, sirotkům a dalším potřebným. Jelikož zájemců o tuto pomoc přicházelo více a více, bylo nutno někomu uložit, aby její poskytování řídil, aby se ujistil, že všichni dostávají rovným dílem a celou záležitost spravoval. Tento problém byl vyřešen zřízením jáhenského úřadu. Jáhnové neboli diákoní (z řec. *diakoinia*, tj. služba) byli k tomuto poslání apoštoly svěceni (ordinováni)¹³. Dále jim byl uložen úkol kázat a křtít.

Jak apoštolové nesli slova Ježíše Krista, zakládali na svých cestách církve v duchu té Jeruzalémské. Místem těchto prvních dílčích církví byl např. Kypr, pisidská Antiochie¹⁴ nebo Ikonie. Tyto církve měly své jáhny nebo presbytery¹⁵ (staršího, obvykle v církvích založených na převážně židovském území), ordinované apoštolem. Dále byl do čela takovéto církve ordinován biskup

¹¹ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 74-77.

¹² BRUCE, Frederic Fyvie. *Věřohodnost Nového zákona*. Praha: Návrat, 1992.

¹³ Od toho slovo ordinace, tj. svěcení do církevního úřadu.

¹⁴ Kde byli poprvé nazváni křesťany, rok cca 40 n. l.

¹⁵ Presbyterii vykonávali stejné úkony jako jáhnové, tj. kázali, křtili a řídili sociální práce.

(dohlížitel), ten řídil celou obec, popř. ordinoval biskupy další. Tímto se zakládá apoštolská posloupnost (*successio apostolica*), ta činí ze všech biskupů následníky apoštolů.

Právě v této době byl umožněn vstup do církve i pohanům. Církev tedy přestala být výhradně věřících s židovským původem. To ještě více rozšířilo, už tak do té doby široké spektrum společenských vrstev a skupin, které se ke křesťanství hlásily. Tato skutečnost umožnila uspořádat v Jeruzalémě asi roku 49 shromáždění apoštolů a tamních starších, které je označováno jako první koncil v dějinách církve. Koncil rozhodl, že pohané přijímající křesťanství nemusí dodržovat příkazy a zákazy židovského obřadního zákona. Bylo jim jen uloženo, aby zanechali určitých pohanských praktik, které by mohli křesťany s židovským původem pohoršovat. Konkrétně šlo např. o tom, aby nepožívali krev a zanechali všeho spojeného se smilstvem.¹⁶

1.3 Významné historické události ovlivňující vztah státu a katolické církve

Podrobný popis dějin státu a církve je tématem mnoha rozsáhlých publikací, a tedy i mimo možnosti této práce. Následující kapitola se však dynamiku tohoto vztahu alespoň pokusí stručně popsat a tím poskytnout širší kontext k celé problematice.

1.3.1 Pronásledování křesťanů a Edikt milánský

Po dobu prvního až třetího století v Římě panovala nálada protikřesťanská a křesťané byli po téměř celou tuto dobu více či méně perzekuováni. Síla perzekuce se vždy odvíjela od vlády konkrétního panovníka. Ústrků ze strany státu bylo nemálo. Okolo roku 49 n.l. byli z Říma vypovězeni všichni židé, včetně křesťanů. Císař Nero jim zase roku 64 n.l. kladl za vinu požár v Římě, který údajně založil on sám a jako pomstu je začal silně pronásledovat, upalovat a křižovat. Za oběť tomuto pronásledování padl i apoštol Petr, první římský biskup, tedy muž, od

¹⁶ Podrobněji TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 79-90.

kterého je odvozován papežský stolec. Řím se ve své podstatě vůči kultům a různým náboženstvím stavil především neutrálně, avšak vyžadoval účast na státních obřadech, které zbožšťovali stát a kult císaře. Těchto obřadů se křesťané odmítali účastnit, což bylo hlavním důvodem jejich pronásledování. Společnost jako taková je často pronásledovala řadou pomluv, které směřovaly například proti jejich mravnosti, nebo je nařkla z požívání lidské krve.¹⁷

Do třetího století byli křesťané pronásledováni pouze na místní bázi a intenzita onoho pronásledování byla dána shovívavostí místních autorit. V roce 202 n. l. však císař Septimus Severus zakázal konverzi ke křesťanství a začal křesťany pronásledovat plošně a organizovaně na území celého Římské říše. Pronásledování vyvrcholilo mezi lety 249 a 251 n.l. za vlády císaře Decia, který opět razantně obnovil kult uctívání císaře a dožadoval se pomsty na křesťanech, kteří stále odmítali přinášet pohanské oběti. Křesťanskému pronásledování ustalo v roce 311 za vlády císaře Galeria, který vydal toleranční edikt a dva roky na to císař Konstantin vydal věhlasný Edikt milánský, který nejprve znovu deklaroval a potvrdil tolerantní postoj Říma ke křesťanství a za druhé postavil křesťanství na roveň všem ostatním náboženstvím v Římské říši.¹⁸

Pozici křesťanství v Římě pak ukotvil císař Theodosius I. roku 391 zákazem pohanských obětí, a tím i celého pohanství. To mělo za následek, že místo pohanství se nejrozšířenějším náboženstvím v říši stalo křesťanství.¹⁹

1.3.2 Ariánství a Nicejský ekumenický koncil

Ariánskou nauku začal formovat v roce 318 Areios z Alexandrie, tamní kněz. Hlavní bod, ve kterém se ariánství rozcházelo s křesťanským přesvědčením *věroukou* bylo, že Ježíš Kristus je Bohu Otci podřazen a nejsou tedy v božské soupodstatě. Toto tvrzení zcela zpochybňovalo samotné Ježíšovo božství.

¹⁷ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 95-100.

¹⁸ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 117, 120-122, 125, 128, 129.

¹⁹ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 137.

Ariánství způsobilo značný rozkol v církvi, který se odrazil také v občanských nepokojích. To mělo za následek, že tehdejší císař Konstantin I., pohan, dal roku 325 svolat první ekumenický, tedy všeobecný, koncil. Na koncilu se měli sejít všichni biskupové a jednat o ariánství a jeho vztahu ke křesťanství. Koncilu předsedal biskup Hosius z Cordoby a účastnil se ho sám císař, který do něj zasahoval a usměrňoval ho. Dále bylo přítomno 318 biskupů, tedy přibližně čtvrtina všech biskupů tehdejší církve. Výsledkem koncilu byl vznik Nicejského vyznání, tedy prohlášení o Ježíšově božství a jeho soupodstatě s Otcem a označení ariánství za herezi, tedy jeho zavržení, mimo jiné zde došlo i k formování prvních kanonických zákonů. Nicejské vyznání bylo ještě roku 381 rozšířeno Prvním konstantinopolským koncilem o texty deklarující, že součástí Božské soupodstaty je i Duch svatý. Tímto finálním krédem se církev řídí do dnes. V případě Nicejského koncilu se jedná o podstatnou událost v dějinách církve, kterou však inicioval světský vládce, pohan. To znovu poukazuje na neoddělitelnost těchto dvou sil v Evropě.²⁰

1.3.3 Středověk: Cézaropapismus, vznik církevního státu a boj o investituru

Evropa byla na přelomu starověku a středověku označována za *corpus christianorum*, tedy společenství křesťanů. Nešlo jen o společenství duchovní ale i ekonomické a kulturní. O moc nad touto poměrně sjednocenou Evropou se dělily dvě instituce: stát a církev. Jejich vztah částečně předpověděl severoafrický biskup Augustin ve svém díle *De civitate dei* (O obci Boží). Toto dílo pojednává o pluralitě moci ve starověkém světě a principu dvojí obce, obce pozemské, státní a obce Boží, tedy církevní a o tom, jak jsou tyto obce neslučitelné a tím odkázány k věčné rozepři. A opravdu tyto zmíněné síly spolu po většinu středověku vedly ve vyšší či menší intenzitě souboj o moc nad křesťanskou Evropou a tím značné míry udávaly její směr.²¹

²⁰ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 130, 131, 136.

²¹ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 62, 63.

Po pádu Západořímské říše v roce 476 se centrum světské moci přesunulo na sever, do říše francké. Ta s papežským stolcem poměrně spolupracovala a za její vlády se podařilo papeži Řehořovi I. (590-604) začít pomalu schraňovat světský majetek a pokládat základy pro *Patrimonium Petri*, Papežský stát. Tento majetek umožnil papeži ještě rozšířit král Pipin I., jenž mu přiznal lenní právo na určitá území ve střední Itálii, které se stalo podstatnou částí Papežského státu po následující staletí.²²

Zlomový bod pro tyto dvě strany jedné mocenské mince nastal v roce 800, kdy papež Lev III. korunoval franckého krále Karla Velikého císařem, a tím mu svěřil ve jménu Boha moc nad světskými záležitostmi.²³ Skutečnost, že mu byla moc svěřena právě na základě Boží vůle však způsobila, že císaři cítili určité oprávnění k tomu, aby se angažovali také v církevních záležitostech. Toto dilema se stalo známé jako cézaropapismus, tedy mocenská převaha císaře nad papežem. V duchovních záležitostech byl stále primát papeže respektován a jeho vliv zasahoval i do určitých světských oblastí jako politiky a kultury, avšak v součtu hrála církev až do 11. století *druhé housle*.²⁴

Biskupové byli ve středověké Evropě důležitými osobami, v jejich rukách se soustřeďovala na daném území nejen moc církevní, ale i světská. Císař jim uděloval práva tržní, celní, mincovní, bylo jim povoleno opevňovat města a mít své vlastní vazaly. Na jejich území jim byla svěřena skutečná vláda a zároveň se spolu se světskými knížaty účastnili říšského sněmu. Právě proto, že měli tak významnou pozici, se jejich jmenování stalo ústředním bodem mocenského souboje státu a církve. Biskupy v té době totiž převážně jmenoval císař, a to se nezamlouvalo papeži, který měl pouze malý vliv na obsazování tak důležitého církevního úřadu. Vrcholem boje o investituru, tedy pověřování jednotlivých biskupů jejich úřadem, byla exkomunikace císaře Jindřicha IV. (1056-1106)

²² Více viz GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994.

²³ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církvi: synagoga a církve v průběhu dějin.* Praha: Leges, 2019, s. 161.

²⁴ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo.* Praha: Jan Krigl, 1997, s. 64-69.

papežem Řehořem VII. (1073-1085). Císař, pokud si chtěl udržet podporu svých leníků a tím i svou moc, byl nucen se s papežem usmířit. Ten z něj následně exkomunikaci sňal. Konflikt mezi císaři a papeži však pokračoval až do roku 1122, kdy ho definitivně ukončil Wormský konkordát.²⁵ Tato smlouva uzavřená císařem Jindřichem V. a papežem Kalixtem II. určila, že biskupa bude vybírat papež, avšak císaři připadne právo veta, tedy možnost daného kandidáta vyloučit. Postavení Papežského stolce následně ještě posílil papež Inocenc III. (1198-1216), který na apoštolský stolec lenním vztahem navázal i další evropské říše, nejen Svatou říši římskou, ale například i země českého krále Přemysla Otakara I. (1198-1230).²⁶

1.3.4 Novověk: reformace, protestanství a konec církevního státu

1.3.4.1 Reformace, protestanství a jejich následky

Raný novověk byl silně ovlivněn reformními hnutími uvnitř církve. Tyto náboženské reformace, které se odehrály především v Německu, Švýcarsku a Anglii se velmi rychle rozšířily do zbytku Evropy a vyústily v řadu vojenských konfliktů. Na jedné straně byli reformátoři v čele s německým knězem a univerzitním profesorem Martinem Lutherem (1483-1546), kteří byli přesvědčeni, že by se církev měla věnovat výhradně duchovní činnosti, najít soulad mezi svou praxí a biblickým textem a zanechat světské záležitosti výhradně světským panovníkům. Na straně druhé si katolická církev chtěla ponechat svou vybudovanou a stále se rozšiřující politickou a ekonomickou moc a potlačit rozkol ve svých řadách.²⁷

Reformní konflikt uvnitř církve se rychle stal konfliktem světským, neboť myšlenky Martina Luthera silně rezonovaly s velkým počtem knížat Svaté říše římské. Ta začala na svých panstvích zřizovat tzv. zemské církve

²⁵ Jedná se o smlouvu mezi Svatým stolcem a dalším státem, zpravidla upravuje vztah daného státu ke katolické církvi.

²⁶ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 70-72; TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 170, 173.

²⁷ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 198-200.

(Landeskirchen). Jednalo se tedy o reformaci shora.²⁸ Reformace shora zasáhla i Anglii, kde král Jindřich VIII., byť zpočátku veliký příznivec Svatého stolce nakonec roku 1533 odloučil anglickou církev od římské. Jeho důvodem byl postoj papeže Klementa VII. k žádosti o prohlášení jeho manželství s Kateřinou Aragonskou za neplatné. Papež stále oddaloval odpověď, co vedlo k tomu, že ho Jindřich VIII. označil za pouhého biskupa římské církve a sám sebe, tedy, krále prohlásil, za nejvyšší autoritu a ochránce církve v Anglii. Papež na to reagoval tak, že ho exkomunikoval. O rok později král prosadil změny církevní ústavy a dal vzniknout na papeži nezávislé církvi - Church of England, v jejímž čele stál anglický primas arcibiskup canterburský.²⁹ Ve Svaté říši národa německého protestantská knížata (příznivci reformy) a ta, která podporovala katolickou církev válčila až do roku 1555, kdy tyto boje dočasně ukončil Augsburský mír, který ustanovil důležitý princip *cuius regio, eius religio* (kdo panuje, určuje víru) a tím zároveň uznal rozdělení církve.³⁰

Zásada *cuius regio eius religio* dávala panovníkovi moc určit, zda bude na jeho území vyznávána katolická či protestantská víra. Byť tato zásada přivodila dočasný klid, z dlouhodobého hlediska nevedla k vyřešení problémů, jelikož v mnohých regionech byli poddaní opačného vyznání než jejich panovník a docházelo k rozporům. Země koruny české byli jasným příkladem, kde Maximilián II. Habsburský přislíbil převážně protestantským českým pánům volnost vyznání, byť sám byl katolíkem. Tohoto přislíbení však jeho nástupci příliš nedbali a proti protestantům zasahovali. To vedlo až k pražské defenestraci roku 1618, která následně uvedla Evropu v její poslední nábožensky motivovaný válečný konflikt – Třicetiletou válku.

Na jedné straně fronty stála Protestantská unie stávající z německých protestantských knížat s podporou dalších silně protestantských zemí jako

²⁸ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 75.

²⁹ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 205-206.

³⁰ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 209.

Švédsko, Nizozemsko, Dánsko-Norsko a na stranu druhou se postavila Katolická liga, tedy svaz katolických říšských knížat a další státy odhodlané bojovat proti protestantům, tedy Habsburská monarchie, Španělsko a Portugalsko. Tento krvavý konflikt, který měl za následek smrt zhruba třetiny tehdejšího evropského obyvatelstva, skončil 24. října roku 1648 Vestfálským náboženským mírem. Tato mírová smlouva měla za následek posílení zásady *cuius regio, eius religio*, od této chvíle však danou zásadu mohli uplatňovat i vládcí menších území, a tak docházelo k většímu souladu mezi panovníky a poddanými. Dále byla zavedena také určitá tolerance k těm křesťanům, jejichž víra nebyla podporována jejich panovníkem. Mezi neposledními body mírových smluv bylo uspořádání geopolitických záležitostí, které bez pochyby byly velkým motivem mocností pro konflikt a ustanovení kalvinismu jakožto třetího náboženství.³¹

1.3.4.2 Církevní stát a jeho zánik

Církevní stát jakožto stát v dnešním slova smyslu se začal formovat roku 755 za vlády krále Pipina III. a pontifikátu Štěpána II. tzv. Pipinovou donací, tedy listinou, která stvrdila nárok Papežského stolce na území střední Itálie – Ravenu, Řím, Pentapolis a další.³² Až do roku 1808 a především od doby renesanční, se papežský stát se svým centrem v Římě choval navenek prakticky stejně jako další italské státy tehdejší doby, tedy obchodoval, válčil, vyjednával a budoval svůj majetek a vliv. Ve zmiňovaném roce 1808 byl však Řím dobyt Napoleonovými vojsky a tehdejší papež Pius VII. byl deportován do Sieny. Byť byl papežský stát po napoleonských válkách spolu se zbytkem Evropy v roce 1815 uveden do předválečného stavu Vídeňským kongresem, tak ihned čelil dalšímu nebezpečí.³³ Italské risorgimento, hnutí s cílem sjednotit Itálii, postupem času zabíralo území apoštolského stolce a v jeho cestě dobýt samotný Řím mu stály pouze spojenecké

³¹ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 216-218 a více k tématu Třicetileté války např. POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha: Svoboda, 1970, s. 284.

³² TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 160.

³³ TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církve v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019, s. 232.

armády Francie, Rakouska a Španělska. Jakmile však tato vojska Itálii opustila, Řím v roce 1870 podlehl italským sjednotitelům.

Řím byl prohlášen za hlavní město sjednocené Itálie a papež Pius IX. se uzavřel ve vatikánském komplexu. On, i jeho nástupci se označovali za vatikánské vězně a usilovali o podporu ze zahraničí, které se však nikdy nedočkali. Tato tzv. římská otázka byla ukončena až roku 1929 Lateránskými smlouvami. V těchto smlouvách mezi katolickou církví a italským státem se papež vzdal nároku na většinu svých dřívějších území, uznal Řím za hlavní město Itálie a na oplátku byl uznán jeho vlastní nárok na vatikánský pahorek a další exteriorní území jako např. Castel Gandolfo. Pravděpodobně nejdůležitějším bodem daných smluv bylo uznání suverenity Vatikánského státu spolu s dalšími privilegii jako je právní ochrana papeže, která je s tomu, kterou požívá prezident Itálie.³⁴

2 Právo konfesní a kanonické

2.1 Konfesní právo a jeho vývoj na území ČR

Konfesní právo je označení pro soubor právních norem upravujících poměr státu a církví, dále se předmětem jeho zkoumání staly i normy zajišťující svobodu víry a náboženského vyznání. Jedná se tedy o vlastní právo jednotlivých států, a ne církví samotných, můžeme tak mluvit o konfesním právu českém, německém, italském, polském apod.³⁵

2.1.1 Konfesněprávní vývoj před vznikem Československé republiky

V Čechách a na Moravě byl konfesněprávní systém diktován habsburskou monarchií, pro kterou byl zlomový rok 1609, kdy byl dne 9. června vydán Rudolfův majestát, jenž deklaroval uznání pro evangelíky augsburského vyznání a tím i dosud největší míru náboženské svobody. Tyto svobody však byly v návaznosti na stavovské povstání opět omezeny, a to již roku 1627 Obnoveným zřízením zemským, které Rudolfův majestát výslovně zrušilo a prohlásilo katolické vyznání

³⁴ GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994, s. 236, 237, 253, 254.

³⁵ TRETERA, Rajmund Jiří. První republika a otázka odluky státu a církví. In: MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě: sborník příspěvků.* 1. d. Praha: Karolinum, 2010, s. 438.

za výlučné, a tedy v podstatě za státní. Jedinou tolerovanou náboženskou menšinou tak zůstali na našem území Židé a řada protestantů opustila zemi.³⁶

Řadu reforem v rámci konfesního práva přineslo osvěcenské 18. století, v jehož éře začali panovníci v duchu jurisdikcionalismu měnit partnerský vztah státu a církve v určitou formu poručnictví. Podstatou jurisdikcionalismu je, že panovník má vůdčí úlohu v řízení vztahu státu a církve.³⁷ Výrazným příkladem byl Josef II., který silně podřídil církev potřebám státu. Tím, že restrukturalizoval organizaci i činnost církve a stanovil nová pravidla pro platy duchovních, čímž odstranil poměrně velkou míru nerovností, učinil z kléru určitou formu státních úředníků. V době tzv. „josefinismu“ byly rušeny na základě patentu ze dne 29. 11. 1781 kontemplativní kláštery³⁸ pro jejich „neužitečnost“. Z tohoto, a i dalšího sekularizovaného majetku vytvářel tzv. zemské náboženské fondy (matice). Tyto fondy sloužily hmotnému zajištění aktivit církve. Josef II. také podrobil církevní majetek státnímu doзору, současně mu však udělil i stejnou míru ochrany, jako by se o majetek státní jednalo. Dále zrušil *privilegium fori* duchovenstva a tím učinil duchovní právně odpovědné světským soudům. Pravděpodobně nejvýznamnějším opatřením, které Josef II. vydal, byl jeho toleranční patent z roku 1781, kterým povolil působení církví augsburského, helvetského a pravoslavného vyznání na našem území. Těmto tzv. akatolíkům dovolil vydávat svou vlastní náboženskou literaturu, stavět kostely aj. Státní církvi však i nadále zůstala církev katolická. Zmíněné formy vyznání byly státem pouze tolerovány. Svým dalším patentem č. 117, vydaným v roce 1783, zrušil přímou účinnost kanonických zákonů ve věci uzavírání manželství, a tak vznikla jeho pluralita – sňatek církevní a sňatek světský. Mimo jiné také vyňal z pravomoci církevních soudů právě řešení manželských sporů.

³⁶ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 85-86; *Majestát Rudolfa II. na náboženské svobody* [online]., [cit. 28.2.2021] dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/majestat.htm>, 4. 3.

³⁷ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 78.

³⁸ Klášter, jehož řeholníci či řeholnice se soustředí především na modlitbu a duchovní vzdělávání

Revoluční rok 1848 přinesl takzvanou Pillersdorfovou ústavu, která zaručila všem občanům svobodu víry a dále zaručila všem státem uznaným církvím a izraelskému kultu svobodný výkon bohoslužby.³⁹

Přestože tato ústava nenabyla účinnosti, znamenala výrazný posun ve směru dalšího rozvoje občanských práv a svobod. Následující období pak bylo ovlivněno policejním absolutismem, který byl namířen proti radikalismu, liberalismu a sílícímu dělnickému hnutí. V tomto boji se katolická církev stala pro stát vhodným spojencem. Výsledkem toho byl konkordát z roku 1855, který uzavřel císař František I. s Apoštolským stolcem. Tato emancipační smlouva, obsahující 36 článků a 10 tajných příloh, měla za následek hned několik změn v dosavadním právním pořádku. Především se jednalo o:

1. Zavedení dozoru katolickými církevními autoritami nad všeobecným školstvím.
2. Podle čl. 10 svrchovanost církví ve věci řešení manželských záležitostí mezi církevními příslušníky, té dané církve.
3. Formální ujištění o primátu katolické církve na území monarchie.
4. Závazek státu, že nebude zasahovat do vnitřních záležitostí katolických řádů (např. omezování počtu osob, které smějí žít v klášteře) a další.⁴⁰

Základní principy konkordátu byly odstraněny přijetím tzv. prosincové ústavy v roce 1867 a zejména zákona č. 142/1867 ř. z., který zakotvoval v čl. 14 plnou svobodu víry a svědomí, v čl. 15 zavedl autonomii a samosprávu církví, resp. uznaných náboženských společností. Další zákony pak obnovily platnost občanského práva ve sféře manželského práva katolíků. Konkordát nakonec v roce 1870 rakouský císař jednostranně vypověděl. Učinil tak pod záminkou, že

³⁹ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 86-88.

⁴⁰ Císařský patent, ze dne 5. listopadu 1855 č. 195 ř. z. *kterým se vyhlášíje úmluva (konkordát) Mezi Svatou Stolicí a Rakouským císařstvím r. 1855 ve znění k 5.11.1855.*

se druhá strana, tedy katolická církev, stala jinou, a to v důsledku vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti.⁴¹

Ve 2. polovině 19. století došlo ke zrovnoprávnění dalších náboženských společenství. V roce 1861 byl vydán tzv. protestantský patent, který deklaroval rovnost evangelíků s ostatními státem uznávanými konfesemi a přiznal jejich společenstvím nárok na státní dotace. Emancipace židovských obcí byla dovršena jen pár let poté a to zákonem č. 142/1867 ř. z.

Dalšími důležitými konfesněprávními prameny vydanými za habsburské monarchie byl zákon o občanských právech z roku 1867, který upravoval domácí výkon státem neuznaných náboženství a dále mezikonfesní zákon z roku 1868⁴², ten zase ustanovil bez rozdílu pohlaví svobodnou volbu náboženství každému občanovi staršímu 14. let podle svého vlastního přesvědčení a byl v této svobodné volbě případně potřeba chráněn úřady⁴³.

Konfesněprávní emancipační proces probíhající od 17. století uzavřel zákon ze dne 20. května 1874 č. 68 ř. z. o zákonném uznání společností náboženských, který nově stanovil pravidla, jež musí církve a náboženské společnosti splňovat, chtějí-li být státem uznány. Dle těchto ustanovení byly tehdy uznány Církev starokatolická a Evangelická církev bratrská (později Jednota bratrská).⁴⁴

2.1.2 Konfesní právo a jeho systém v letech 1918-1945

Vztah první Československé republiky a církve byl po celou dobu její existence poměrně stabilní a o jeho posílení se zasloužil i Apoštolský stolec, který nově vzniklý stát rychle diplomaticky uznal a bez obstrukcí spolupracoval s nezbytnou výměnou biskupů v českých a slovenských diecézích. Pohraniční diecéze sousedící s Maďarskem a Rakouskem utrpěly se vznikem republiky majetkové

⁴¹ VALEŠ, Václav. *Konfesní právo – průvodce studiem*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 114-115.

⁴² Zákon č. 49/1868 Ř. z., *kterým se upravují mezikonfesní vztahy státních občanů ve vztazích v něm uvedených platný pro království a země v Říšské radě zastoupené* ve znění k 25.5.1868

⁴³ Čl. 4 tohoto zákona.

⁴⁴ Islámské vyznání bylo uznáno samostatným zákonem č. 159/1912 ř. z. Viz. TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 85-92.

škody, neboť jejich hranice musely kopírovat ty státní.⁴⁵ Podle dnešní platné právní úpravy by pravděpodobně takováto změna územní správy církví nepřípadala v úvahu, neboť církevní záležitosti jsou před zásahem státu chráněny čl. 16 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

Československá republika přejala většinu konfesněprávní úpravy z Rakouska-Uherska, tedy s výjimkou určitých obsoletních ustanovení a dílčí úpravou některých právních otázek. Tyto otázky řešily především následující normy:

- Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n. kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství který zavedl fakultativnost formy uzavření manželství. Všichni občaní ČSR měli tedy svobodu volby mezi sňatkem civilním a sňatkem církevním, ty si byly postaveny na roveň.
- Ústavní zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., který v § 121-125 zakotvil svobodu vyznání a jejich rovnost před zákonem.⁴⁶
- Záborový zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. na jehož základě byla prováděna pozemková reforma, která měla za následek snížení církevního pozemkového vlastnictví. Do pozemkové reformy bylo zahrnuto asi 25% z církevního pozemkového vlastnictví v Čechách a 16% a na Moravě.⁴⁷
- Zákon č. 96/1925 Sb. z. a n. o vzájemných poměrech náboženských vyznání, ten především ustanovil příslušnost ke stavu bez vyznání jako zvláštní náboženský stav. Dále tento zákon upravoval otázky mezikonfesní - přestupy mezi církvemi apod.
- Zákon č. 122/1926 Sb. z. a n. neboli tzv. kongruový zákon, kterým byla stanovena nejnižší kongrua (příjem), který mohl člen duchovenstva

⁴⁵ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 93.

⁴⁶ Tyto svobody navíc chránil zákon č. 111/1919 Sb. z. a n., který rozšířil a doplnil trestní zákoník č. 117/1852 ř. z. § 303 o ustanovení týkající se trestnosti urážek náboženství, zároveň trestal duchovního, který „kritizuje platné nebo navrhované zákony nebo nařízení vládní, doporučuje určité politické organizace nebo strany, proti určitým politickým organizacím nebo stranám brojí a pod...“.

⁴⁷ TRETERA, Rajmund Jiří. První republika a otázka odluky státu a církví In: MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě: sborník příspěvků*. Praha: Karolinum, 2010, 1. d., s. 438.

kongruální církve nebo náboženské společnosti státem uznávané pobírat. Nárok na kongruu měli zejména duchovní činní při správě farních úřadů nebo další ve výkonu veřejné duchovní správy.

- Modus vivendi z 2. února 1928 uzavřený mezi Československou republikou a Apoštolským stolicí týkající se především obsazování biskupských úřadů. Touto smlouvou se Apoštolský stolec zavázal, že se před jmenováním kandidátů bude dotazovat vlády, zda proti nim nemá politických výhrad.

Za nacistické okupace byly církve jedinými institucemi s vnější svobodou, ani tak se však neubránili určité perzekuci ze strany okupantů, neboť se mnozí duchovní podíleli na odboji.⁴⁸

2.1.3 Konfesní právo od poválečného Československa do roku 1989

Již v letech 1945-1948 byla demokratická situace v ČSR ovlivněna stále silnějším vlivem komunistické strany. V rámci jejího úsilí o omezení soukromého vlastnictví byl vydán zákon č. 142/1947 Sb. z a n., o revizi první pozemkové reformy, který odejímal vlastníkům zemědělskou půdu nad 50 hektarů, církve nevyjímaje. Tento zákon byl však proveden až po únorovém převratu souběžně se zákonem č. 46/1948 Sb. z. a n. o nové pozemkové reformě a měl za následek praktickou likvidaci jednoho z nejdůležitějších hospodářských zdrojů církví a náboženských společností.

Většina, za první republiky nabytých, práv a svobod církví a náboženských společností byla hned po komunistickém puči v roce 1948 státem opět potlačena. Hned v roce 1949 byl na základě zákona č. 217/1949 Sb. zřízen Státní úřad pro věci církevní, jenž ukotvil přísný dozor nad církvemi. Pravděpodobně nejdůležitějším ustanovením tohoto zákona bylo, že duchovní svůj úřad může vykonávat pouze na základě státního souhlasu, který mu může být kdykoliv

⁴⁸ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 93-96.

odebrán. Toto opatření postihlo v následujících letech většinu katolických kněží.⁴⁹ Další konfesněprávní změny či postupy ve věcech církví a náboženských společností po roce 1948 shrnuje tento výčet vybraných událostí:

- Přijetí zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společnostech, který upravoval výši platů duchovních, státní příspěvky na opravy kostelů a další finanční podporu. Dále v § 7 ustanovil potřebu státního souhlasu s každým jmenováním či volbou do církevních funkcí. Důsledkem toho zákona bylo drastické snížení platů duchovních a mizivé státní dotace církvím a náboženským společnostem. Od roku 1949 byly platy laických zaměstnanců církve (např. kostelníků) i další věcné výdaje (jako opravy kostelů) hrazeny především ze sbírek.
- Přijetí zákona č. 265/1949 Sb. o právu rodinném zavedl od 1. 1. 1950 obligatorní civilní sňatek. Sňatkové obřady náboženské byly dovoleny, ale směly být vykonány až po uzavření manželství podle tohoto zákona.
- Likvidace mužských a ženských řeholí proběhla roku 1950. Řehole nesměly přijímat nové členy, s výjimkou období v letech 1968-69, až do roku 1989. Mnozí z těch, co zbyli, byli odvedeni do táborů nucených prací, pracovních-technických praporů Čs. lidové armády nebo do „výroby“.
- Likvidace řeckokatolické církve v roce 1950.
- Odloučení Katolické teologické fakulty od Univerzity Karlovy, její působnost převzala Římskokatolická cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze se sídlem v Litoměřicích, ta byla jediným římskokatolickým bohosloveckým učilištěm v ČSSR.⁵⁰
- Roku 1956 došlo ke kompetenčním změnám ve věci dohledu nad církvemi. Státní úřad pro věci církevní byl zrušen a jeho kompetence přešli na

⁴⁹ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 97-99; K tomu dále podrobně BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK, *Komunistické právo v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 769 – 810.

⁵⁰ NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Praha: Karolinum, 2007.

ministerstvo školství a kultury. Dále pak roku 1969 na ministerstvo kultury (resp. jeho složku Sekretariát pro věci církevní)

- V letech 1968-1989, v době normalizace, přišlo mnoho duchovních o státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti a církvím byl ponechán pouze prostor pro výkon náboženských obřadů.
- V roce 1989 byla obnovena svoboda vyznání a autonomie jednotlivých církví.⁵¹ Tomuto vývoji se věnuje jedna z dalších kapitol této práce.

2.2 Tvorba, vývoj a prameny kanonického práva

Církev je společnost, a jak praví stará římská zásada *ubi societas, ibi ius*, tedy kde je společnost, tam je právo. Církevní právo se nazývá kanonické (kánon jednotlivé ustanovení, která tvoří v součtu daný kodex). Jde o soubor vnitřních norem a právních předpisů církve, konkrétně katolické, která je i jeho tvůrcem. Jeho hlavním pramenem je *Codex Iuris Canonici* a na rozdíl od českého právního systému jsou jím i právní obyčeje. Nejvýznačnější odlišností práva kanonického od práva státního zůstává jeho vztah k právu božskému – *ius divinum*, což ho činí pramenem jak právním, tak teologickým. Důležité je zmínit i jeho základní dělení, a to na právo celocírkevní – týkající se celé katolické církve a právo partikulární – tedy jednotlivých církví, např. v působnosti diecézí.⁵²

2.2.1 Tvorba, adresáti a platnost kanonického práva

Normotvůrci v systému kanonického práva jsou dvojí úrovně: ti s celocírkevní působností a ti pouze s působností partikulární. Tvůrci s působností celostátní mohou z logiky věci vydávat i zákony na úrovni partikulární.

Mezi celocírkevní zákonodárce patří:

- 1) papež

⁵¹ VALEŠ, Václav. *Konfesní právo – průvodce studiem*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 144-154.

⁵² TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 114-117.

2) papež a světový biskupský sbor, v rámci zasedání všeobecného ekumenického koncilu nebo jiným papežem určeným způsobem.⁵³

Zákonodárci partikulárních církví jsou následující:

1) diecézní biskupové

2) plenární a provinční koncily

3) generální kapituly klerických řeholních institutů a klerických společností apoštolského života

4) biskupské konference v rámci své kompetence⁵⁴.

Adresátem kanonického práva je do určité míry každý člověk neboť tzv. božské právo se aplikuje i na jedince v posuzované dobu nekřtěné. Ryze církevní právo pak zavazuje pouze jedince v Církvi katolické pokřtěné.⁵⁵ Jako pramen božského práva bývá označováno např. Desatero a pod právem ryze církevního charakteru zase chápeme kupříkladu jednotlivé kánony týkající se kaplanů nebo řeholního slibu.

Pro celocírkevní normy platí, že se platnými stávají dnem vyhlášení otištěním v periodiku Akta Apoštolského stolce (*Acta Apostolicae sedis*, AAS) a účinnosti nabývají po třech měsících od data této publikace. Zákony dílčí se vyhlašují zpravidla v úředním listu příslušného biskupství a účinnými se stávají po jednom měsíci od zveřejnění.⁵⁶ Na území České republiky mluvíme např. o úředním věstníku *Acta curiae* jednotlivých diecézí.

Platnost církevních zákonů může skončit několika způsoby. V první řadě změnou, zrušením nebo odvoláním příslušnou autoritou, a to zcela, či pouze částečně. V řadě druhé zavedením právoplatného obyčeje odpovídajícího právní

⁵³ CIC k. 337

⁵⁴ CIC k. 455

⁵⁵ CIC k. 11

⁵⁶ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s.116.

úpravě věci. V úvahu dále připadá konec platnosti zákona uplynutím lhůty, která pro ni byla stanovena.⁵⁷

2.2.2 Vývoj kanonického práva

Navzdory tomu, že pojem kánon použil až první ekumenický koncil roku 325, se vznik kanonického práva váže, jak ji bylo v první kapitole zmíněno, na vznik křesťanství samotného. Prakticky až do druhého nicejského koncilu byla církevní moc realizována pomocí jednotlivých biskupských výnosů. Od zmíněného koncilu v roce 787 začala postupně sílit centralizace církevní správy směrem k papeži, který se od přelomu tisíciletí stal hlavním normotvůrcem katolické církve.

Zásadní událostí ve vývoji kanonického práva bylo sepsání Graciánova dekretu⁵⁸ (asi 1140), ten se přesto, že byl pouze soukromou sbírkou právních norem tvořených papežem a ekumenickými koncily, se stal cestou ke kodifikaci církevního práva a jeho oddělení od teologie. Tato publikace je tedy mnohými považována za počátek kanonického práva jako samostatného právního oboru.

Právě Graciánův dekret se stal první z pěti knih sbírky *Corpus Iuris Canonici*, kterou schválil k vydání papež Řehoř XIII. roku 1580, a která se stala s řadou novelizací a rozšíření na následující století hlavním pramenem kanonického práva. K další zlomové události došlo až roku 1870 při prvním vatikánském koncilu, kdy bylo rozhodnuto o papežské neomylnosti ve věcech církve. Papež tak získal prakticky neomezenou moc nad církví a jejím zákonodárstvím. Tato skutečnost měla také řadu světských dopadů, jako například zmíněné vypovězení konkordátu rakouským císařem.

První úplnou kodifikací byl *Codex Iuris Canonici* z roku 1917, který byl však již roku 1983 nutno nahradit. *Codex Iuris Canonici* 1983 (CIC 1983) vyhlásil Jan Pavel II. a oproti předchozí kodifikaci se více soustřeďuje na právo partikulárních církví.

⁵⁷ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 116.

⁵⁸ Gracián byl mnich a učitel na boloňské univerzitě ve 12. stol.

2.2.3 Prameny kanonického práva

Hlavní kanonicko-právní úpravou je jak již zmíněný *Codex Iuris Canonici* vydaný roku 1983 (dále jen česky: kodex kanonického práva nebo CIC 1983), který ruší všechnu předešlou právní úpravu mu odporující.⁵⁹ 1752 kánonů tohoto kodexu je rozděleno do sedmi knih a jeho obecná struktura je následující:

Kniha I - Všeobecné normy – *De normis generalibus*

Kniha II - Boží lid – *De Populo Dei*

Kniha III - Učitelská služba církve – *De Ecclesiae munere docendi*

Kniha IV - Posvěcující služba církve – *De Ecclesiae munere sanctificandi*

Kniha V - Církevní majetek – *De bonis Ecclesiae temporalibus*

Kniha VI - Církevní tresty – *De sanctionibus in Ecclesia*

Kniha VII – Soudní a mimosoudní řízení – *De processibus*.

Pro vztah jednotlivých druhů pramenů kanonického práva je důležitý kánon 3., který explicitně stanoví, že CIC 1983 neruší ani nemění konkordáty uzavřené mezi Apoštolským stolcem a státy. Neděje se tak ani v případě, kdy mezinárodní smlouvy tomuto zákonu odporují.⁶⁰ Kanonické právo tímto přiznává tak obdobně jako české právo vyšší právní sílu mezinárodním smlouvám než vlastní právní úpravě.

Jak již bylo zmíněno, na rozdíl od českého právního systému kanonické právo používá jako pramen práva i právní obyčej, čímž se podobá právnímu systému anglosaskému. Jedná se o nepsaný pramen práva, který není tvořen cílevědomě a zpravidla se jedná o zvyk dlouhodobě zažitý a užívaný. Právní obyčej a jeho užívání má sloužit k zaplnění mezer v zákonodárství a jeho přiblížení k dokonalosti.

⁵⁹ CIC 1983 k. 5.

⁶⁰ CIC 1983 k. 3.

Dalším důležitým pramenem kanonického práva jsou podzákonné normativní právní akty. Jedná se zejména o obecně závazná nařízení a o obecné prováděcí předpisy, stanovy a řády. Obecnou charakteristikou této právní úpravy je, že slouží k přesnější aplikaci zákonů a pramenů vyšší právní síly.⁶¹

Zmíněná obecně závazná nařízení (lat. *Decreta generalia*) jsou vedle zákonů nejvyšším typem normativního právního aktu. V podstatě mají podobu zákona, liší se ale například v tom, že ho může vydávat nejen zákonodárce ale i jím k tomu zmocněný nositel výkonné moci.⁶²

Naproti nim obecné prováděcí předpisy (lat. *Decreta generalia exsecutoriae*) nemají zákonný charakter a slouží pouze k upřesnění jeho aplikace. K tomuto účelu jsou vydávány orgány moci výkonné.⁶³

Stanovy jsou normami určujícími účel a chod správy a řízení jednotlivých právnických osob.⁶⁴ Příkladem jsou stanovy Katolické asociace nemocničních kaplanů v České republice o vymezení její činnosti na podporu odborného a osobnostního růstu poskytovatelů pastorační péče, organizační struktury, hospodaření asociace atd.⁶⁵

Jednací řády jsou ve stručnosti podle kánonu 95 § 1 pravidly, kterými je nutno se řídit při shromáždění věřících osob⁶⁶ (např. řád sněmovní).

Zmínku si zaslouží také individuální právní akty, které jsou opatřeními moci výkonné ohledně práv a povinností jednotlivých fyzických a právnických osob.⁶⁷

⁶¹ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 119-120.

⁶² CIC k. 29-30.

⁶³ CIC k. 31-33.

⁶⁴ CIC 1983 k. 94.

⁶⁵ *Stanovy katolické asociace nemocničních kaplanů v České republice* [online]. Schválila Česká biskupská konference 2012. [cit. 28.2.2021] dostupné z: <https://www.yumpu.com/xx/document/read/24585594/stanovy-katolicke-asociace-nemocnicnich-kaplanu-v-ceske-republice> .

⁶⁶ CIC 1983 k. 95 § 1.

⁶⁷ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 121.

Ve věci individuálních správních aktů hovoříme především o rozhodnutí či správním příkazu.⁶⁸

Mluvíme-li o právních zásadách kanonického práva nalezneme většinou shodu s právním systémem uplatňovaným ve většině právních států. Tyto podobnosti však stojí na diametrálně odlišných principech a těmi je odvození kanonického práva od Bible a božího Slova a dále institut papežské neomylnosti v církevních otázkách deklarovaný roku 1870. Neposlední odlišností je i dobrovolnost závazků vyplývajících z kanonického práva, jelikož nikdo nemůže být k církevní příslušnosti nucen.

2.3 Dnešní podoba konfesního práva v ČR, jeho prameny a principy

Dnešní podobu začal konfesněprávním systémem nabývat hned na počátku 90. let, kdy nový režim začal svou legislativu řídit demokratickým principy. Již v roce 1990 byl vydán zákon č. 16/1990 Sb., kterým se mění zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, který rušil již zmíněný § 7 zákona č. 218/1949 Sb. Za překonaný byl označen také *Modus vivendi* z roku 1928. Následkem toho stát již nemohl zasahovat do vnitřních záležitostí církví, ani se vměšovat do ustanovování jakýchkoliv církevních funkcionářů. Dále byla zákonem č. 159/1989 Sb. zrušena trestněprávní ustanovení namířená proti církvím, jež byla obsažena v trestním zákoně č. 140/1961 Sb. Stát se snažil také o navrácení k dřívějším majetkovým poměrům a odškodnění církví a náboženských společenství. Na základě zákona č. 298/1990 Sb. o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, bylo do července tohoto roku vráceno řádům a řeholím na 72 objektů z asi 800 odňatých komunistickým režimem. Stát na základě o rok později vydaného zákona č. 338/1991 Sb. vrátil do církevní správy dalších 198 objektů.

Pravděpodobně nejvýznamnějším legislativním krokem byl zákon č. 308/1991 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností. V tomto zákoně jsou podrobně vylíčeny náboženské svobody garantované

⁶⁸ Podrobně upravuje CIC 1983 v k. 48-49.

ústavními předpisy, jakožto vymezení práva každého projevovat své náboženství sám i společně s jinými, měnit je, či být bez náboženského vyznání. Roku 1992 byla též na základě novely zákona o rodině č. 234/1992 Sb. obnovena civilněprávní závaznost sňatků uzavřených před orgány státem registrovaných církví.⁶⁹

Konfesionálněprávní úprava České republiky má své základní pilíře v ústavních zákonech, na kterých stojí i výše zmíněná právní úprava, a to zejména v Listině základních práv a svobod a mezinárodních smlouvách, k nimž se zavázala.

2.3.1 Ústavní prameny

Jak již bylo zmíněno, nejdůležitějším konfesionálněprávním dokumentem je Listina základních práv a svobod (dále jen Listina) přijata roku 1991.⁷⁰ O dva roky později došlo k její publikaci pod č. 2/1993 Sb. a zařazení do ústavního pořádku České republiky. Nejdůležitější ustanovení se nacházejí v čl. 2 a jeho 1. odst. a dále zejména v čl. 15 a 16.

Článek 15 v odst. 1 a 2 konstituuje svobodu lidského ducha a jeho projevu v rovině všeobecné (vědomí a svědomí), v rovině náboženské a intelektuální (svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby). Tyto svobody jsou ve smyslu Listiny svobodami neomezenými a neomezitelnými. Nikdo tedy nesmí člověku bránit v tom, aby určitým způsobem smýšlel, byl určitého náboženského vyznání, byl bez náboženského vyznání nebo toto smýšlení či vyznání měnil.⁷¹ V této souvislosti bývá analogicky uplatňována latinská zásada *Cogitationis poenam nemo patitur*, tj. „za smýšlení se nikdo netrestá“.⁷² Z tohoto ustanovení pramení i povinnost státu každému přechod od jedné víry k druhé umožnit. *Poslední*

⁶⁹ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesionální právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 101-103.

⁷⁰ Viz. např. HENDRYCH, Dušan a kolektiv. *Právní slovník*. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 386-392.

⁷¹ Usnesení č. 2/1993 Sb. *Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky*, čl. 15 odst. 1, dále jen Usnesení č. 2/1993 Sb.

⁷² ZOUBEK, Vladimír. *Základní práva a svobody v České republice*. Plzeň: Laiwa Press, 1997, s. 42.

odstavec tohoto článku zakládá osvobození od výkonu vojenské služby pro ty, jejichž svědomí či náboženské vyznání je s ním v rozporu Čl. 3. chrání⁷³.

Na rozdíl od článku 15, který ustanovil ochranu a neomezenost práv jedince ve smyslu svobody svědomí a náboženského přesvědčení, čl. 16 upravuje jakým způsobem a v jakých hranicích mají být tyto svobody uplatňovány navenek. Článek 16 v odst. 1 zakládá každému člověku právo na to, aby svobodně projevoval svou víru nebo náboženské přesvědčení, a to sám nebo společně s jinými. Za takový projev Listina označuje bohoslužbu, vyučování, náboženské úkony, zachování obřadu, a to vše v soukromé či veřejné formě. Odst. 2 zaručuje církvím a náboženským společnostem autonomii ve správě a řízení svých vnitřních záležitostí – ustanovování svých orgánů a duchovní, zřizování řeholí, aj. Dle Listiny tak stát již nemá oprávnění zasahovat do jmenování biskupů, popř. arcibiskupů, jak tomu bylo v minulosti. Jedná se tedy o poměrně zlomový bod v emancipaci církve na našem území. Dále odst. 3 a 4 dále stanovují podmínky pro výuku náboženství na státních školách a za jakých okolností mohou být výše uvedená práva a svobody státem omezena. Jedná se zejména o okolnosti, za kterých by hrozilo v ohrožení veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví, mravnosti nebo práv a svobod druhých.⁷⁴

Je důležité zmínit, že pokud Listina uvádí projev náboženského vyznání ve smyslu např. bohoslužby, náboženských obřadů nebo vyučování, neznamena to, že by stát jakýmkoliv způsobem reguloval náboženský ritus, ten zůstává v právní úpravě jednotlivých církví či náboženských společenství.⁷⁵

Z hlediska konfesněprávního je dále klíčový čl. 2. odst. 1 Listiny ukotvující nezávislost státu na jakékoliv ideologii či náboženském vyznání.⁷⁶ Tento článek konstituuje absolutní sekularizaci České republiky, tedy zakazuje zřízení jakékoliv formy státního náboženství nebo církevního státu, v jehož důsledku by se stalo ono náboženství vůči ostatním privilegovaným. Dochází tak souběžně k příslibu

⁷³ FILIP, Jan. *Ústavní právo I. Díl*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 124.

⁷⁴ Usnesení č. 2/1993 Sb.

⁷⁵ FILIP, Jan. *Ústavní právo I. Díl*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 125.

⁷⁶ Usnesení č. 2/1993 Sb.

rovnosti všech církví a náboženských společností před zákonem. Čl. 3 odst. 1 tuto neutralitu státu vůči všem náboženským vyznáním dále rozšiřuje i na individuální úroveň tím, že garantuje stejná práva všem lidem bez rozdílu, a to včetně jejich náboženského vyznání.⁷⁷

Nakonec je vhodné ještě poukázat na důležitou vlastnost Listiny – její univerzalitu, tou se rozumí to, že se vztahuje nejen na občany České republiky, ale na každého člověka.

2.3.2 Mezinárodní smlouvy

Základní principy konfesního práva garantuje kromě ústavních zákonů také řada mezinárodních smluv ratifikovaných se souhlasem Parlamentu ČR. Tyto smlouvy, jimiž je ČR vázána mají dle čl. 10 Ústavy České republiky (ústavní zákon č. 1/1993 Sb. - dále je Ústava), přednost před vnitrostátní legislativou.⁷⁸ Jako základní mnohostranné smlouvy je nutné uvést Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Evropskou úmluvu o lidských právech.

K Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech, vydanému roku 1966, se Československá socialistická republika zavázala v březnu 1976. Přesto, že jeho ustanovení čl. 18 deklarovalo svobodu myšlení, svědomí a vyznání pro občany signatářských zemí, tak komunistický režim v ČSSR proti církvím a náboženským společnostem postupoval poměrně razantně až do svého pádu v roce 1989.⁷⁹ Formy tohoto utlačování jsou popsány v předešlých kapitolách.

Pravděpodobně nejvýznamnější mezinárodní smlouvou s konfesněprávními důsledky, ke které se Česká republika zavázala, je Evropská úmluva o lidských právech (dále jen Úmluva). Úmluva byla přijata Radou Evropy již v roce 1950 a jménem České a Slovenské federativní republiky byla podepsána 21.2.1991.

⁷⁷ Usnesení č. 2/1993 Sb.

⁷⁸ Zákon č. 1/1993 Sb.

⁷⁹ SVOBODA, František. *Legislativní prostředí pro činnost církví a náboženských společností*. Brno: Centrum pro výzkum neziskového sektoru, 2007, s. 10-16.

Ustanovení zaručující svobodu myšlení, svědomí, náboženského vyznání a jejich projevu navenek nalezneme v čl. 9 Úmluvy.⁸⁰

Za zmínku dozajista stojí i konkordát, byť neuzavřený, mezi Svatým stolcem a Českou republikou. V roce 2002 došlo k podpisu rámcové smlouvy, s jejíž ratifikací však o rok později Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky nesouhlasila, a tak celou záležitost nechala dodnes otevřenou.

Ve znění návrhu smlouvy stojí, že by obě strany mimo jiné uznaly vzájemnou mezinárodněprávní subjektivitu. Právní subjektivita katolické církve by se tak stala nezpochybnitelnou a stát by do ní nemohl žádným způsobem zasahovat.⁸¹

Na základě čl. 10 Ústavy by konkordátu, jakožto mezinárodní smlouvě, byla přiznána vyšší právní síla než obecným zákonům, které církevní záležitosti dnes upravují. Z toho vyplývá otázka, zda by nedošlo k porušení čl. 2 odst. 1 Listiny. Tedy jestli by konkordátem nebyla katolická církev do určité míry státem upřednostněna před ostatními registrovanými církvemi, či náboženskými společnostmi, jejichž fungování by v této hypotetické situaci bylo i nadále upraveno pouze, slabší vnitrostátní zákonnou úpravou.

2.3.3 Zákonné právní prameny

Klíčovým právním předpisem v oblasti českého konfesního práva je zákon č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (dále jen zákon o církvích a náboženských společnostech). Tento zákon konkretizuje aplikaci záruk obsažených ve výše uvedených předpisech nejvyšší právní síly (Ústava, Listina, mezinárodní smlouvy) a obsahuje právní úpravu následujících vztahů: postavení církví a náboženských společností, jejich pozice jako soukromoprávních korporací, jejich financování, pravidla jejich registrace, popř. zániku a jejich

⁸⁰ Sdělení č. 209/1992 Sb. *Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících.*

⁸¹ *Smlouva mezi Českou republikou a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů* [online]. Podepsáno roku 2002. [cit. 28.2.2021] dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>, čl. 1.

působení v určitých oblastech veřejného života. V neposlední řadě jeho příloha obsahuje výčet 21 registrovaných církví a náboženských společností v ČR.⁸²

Zásadní pro další právní úpravu je definice církví a náboženských společenství obsažena v § 3 písm. a) tohoto zákona, která církev a náboženskou společnost označuje za „dobrovolné společenství osob s vlastní strukturou, orgány, vnitřními předpisy, náboženskými obřady a projevy víry, založené za účelem vyznávání určité náboženské víry, ať veřejně nebo soukromě, a zejména s tím spojeného shromažďování, bohoslužby, vyučování, duchovní služby a případně obecně prospěšné činnosti“.⁸³

Dalším důležitým konfesněprávním pramenem je zákon č. 428/2012 Sb. o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi. Tento zákon upravuje postup státu ve snaze napravit či zmírnit některé majetkové křivdy, jichž se dopustil komunistický režim na církvích a náboženských společnostech. Jedná se zejména o vydání věcí Pozemkovým fondem České republiky, Lesy ČR a státními příspěvkovými organizacemi, fondy a státními podniky. Právní předpis se vztahuje z podstaty věci pouze na církve státem registrované v období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990.⁸⁴

Dílčí konfesněprávní úpravu pak nalezneme v jednotlivých právních odvětvích. Například školský zákon č. 561/2004 Sb. upravuje výuku náboženství na státních školách⁸⁵, trestní zákoník uplatnění zpovědního tajemství jako důvodu pro neoznámení trestného činu⁸⁶ a občanský zákoník v části upravující rodinné právo stanoví závaznost manželství uzavřeného před orgánem církve či náboženské společnosti k tomu státem oprávněné.⁸⁷ Tento výčet je pouze

⁸² Zákon č. 3/2002 Sb. a jeho příloha.

⁸³ Zákon č. 3/2002 Sb. § 3 písm. a).

⁸⁴ Zákon č. 428/2012 Sb. § 1 a § 4.

⁸⁵ Zákon č. 561/2004 Sb. § 15.

⁸⁶ Zákon č. 40/2009 Sb. § 368 odst. 3.

⁸⁷ Zákon č. 89/2012 Sb. § 657 odst. 2 a § 670 téhož zákona.

demonstrativní a klíčovým tématům a jejich právním podkladům se bude práce věnovat v dalších kapitolách.

3 Vybrané právní oblasti, do kterých se promítá vztah konfesního a kanonického práva

3.1 Majetek Římskokatolické církve

Paragraf 1 kánonu 1254 praví, že: „Katolická církev má přirozené a na světské moci nezávislé právo nabývat, držet, spravovat a odprodávat časný majetek pro dosažení cílů sobě vlastních“⁸⁸. Církev je zde chápána ve smyslu všech právnických osob, ze kterých se církev skládá. Církvi samé, stejně jako jejím dílčím právnickým osobám, je v § 20 odst. 1 občanského zákona č. 89/2012 Sb. přiznána právní osobnost, mohou tedy může mít práva a povinnosti.⁸⁹ To se týká i práv majetkových. Jinými slovy česká právní úprava uznává nárok církve na vlastnění majetku. Ten církev dle § 2 kánonu 1254 potřebuje zaprvé na organizování božího kultu, tedy financování bohoslužby, údržbu budov a uměleckých děl, zadruhé k slušnému zaopatření kleriků a dalších církevních pracovníků a nakonec zatřetí, majetek církve slouží ke konání díla apoštolského, tím se rozumí péče o chudé a jinak potřebné, vzdělávání či chod nemocnic.⁹⁰

Církev může jakožto právnícká osoba ze zákona nabývat majetek následujícími způsoby: přírůstkem, vydržením, přivlastněním, převodem vlastnického práva (smlouvou) či rozhodnutím orgánu veřejné moci. Církev má navíc dle kánonu 1260 „... vrozené právo vyžadovat od věřících to, co je potřebné k dosažení cílů jí vlastních.“⁹¹. Křesťané katolíci jsou tedy povinni církvi přispívat na její chod. To znamená organizaci kostelních sbírek, charit a darů. Se svým majetkem může samozřejmě i zacházet, přičemž tato pravomoc leží zejména v rukou jednotlivých biskupů.

⁸⁸ CIC 1983 k. 1254 odst. 1.

⁸⁹ Zákon č. 89/2012 Sb. § 20 odst. 1.

⁹⁰ CIC 1983 k. 1254 odst. 2.

⁹¹ CIC 1983 k. 1260.

Nezanedbatelnou, část finančních prostředků získává církev od státu. Změnu oproti předešlé právní úpravě přinesl zákon č. 428/2012 Sb. o vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi, který stanovil nárok na tzv. příspěvek na podporu činnosti všem církvím, které se státem uzavřely smlouvu o vypořádání.⁹² Tento příspěvek je odváděn ze státního rozpočtu a stát se zavázal, že ho bude vyplácet po dobu 30 let, začínaje rokem 2013. Smlouva o vypořádání, kterou podepsali statutární zástupci církví a náboženských společností s Českou republikou mimo tohoto příspěvku na podporu činnosti dále položila základ pro další vlnu církevních restitucí.

Kromě zmíněného příspěvku je církev státem podporována v jednotlivých společensky prospěšných aktivitách, stejně jako ostatní právnické osoby je provozující. Jedná se např. o církevní působnost ve školství, v oblasti zdravotní a sociální péče, nebo opravu a údržbu kulturních památek.

Jak již bylo zmíněno, zákon č. 428/2012 Sb. představuje poměrně klíčovou právní úpravu v majetkoprávních vztazích státu a církví, a to zejména ve věci restitucí. Restituce je náhrada, obnova či znovuzavedení v předešlý stav.⁹³ V tomto kontextu se restitucí rozumí návrat majetku z rukou státu zpět do církevní správy. Jedná se o majetek zabavený komunistickým režimem v letech 1948-1989. Církevní majetek obsahoval: původní majetek, popř. ve spoluvlastnictví, zemědělské pozemky, lesní půdní fond, obytné a hospodářské budovy, dále stavby sloužící zemědělské a lesní výrobě anebo stavby sloužící k vodnímu hospodářství.

Stát se těmito restitucemi snaží nahradit, nebo aspoň zmírnit, vzniklé křivdy a napravit majetkoprávní vztah státu a církví. Jelikož ne všechen majetek, na který má církev nárok, lze v dnešní době vydat, zavázal se stát církev odškodnit finanční částkou cca 47 miliard Kč., a to formou již zmíněných příspěvků na podporu činnosti.

⁹² Zákon č. 428/2012 Sb. § 15-17.

⁹³ HENDRYCH, Dušan a kolektiv. *Právní slovník*. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 926.

Majetkoprávní vztah je dnes pravděpodobně největší třecí plochou mezi státem a církví. Názory politiků a veřejnosti, katolické i nekatolické, se na tuto záležitost různí. Někteří církevní představitelé si myslí, že míra odškodnění není dostatečná a určití politici zase vnímají tyto snahy o navrácení majetku za příliš štědré, nebo dokonce zbytečné. Projevilo se to ve snahách, které se objevily v poslanecké sněmovně, zaměřených na snížení restituci jejich zatížením daně z příjmu. Právě v této oblasti je velmi citelná absence již zmiňovaného konkordátu s Apoštolským stolcem.

3.2 Trestněprávní otázky

Pokud hovoříme o církvi jako o společenství lásky, postrádá z teoretického hlediska smysl existence církevního trestního práva. Avšak člověk není neomylný, a tak se první příklady trestněprávní odpovědnosti křesťanů vyskytují již v Novém zákoně. Kanonické trestní právo existuje vedle trestního práva státního a nijak do něj nezasahuje. Naopak ho vnímá jako nezbytnost pro ochranu mezilidských vztahů a postih pachatelů provinění. Následující odstavce se budou věnovat zejména trestněprávní úpravě kanonického práva a sekulární úprava, bude uvedena především jako příklady.

V záležitostech trestněprávních otázek fungují tyto dva právní systémy v zásadě nezávisle. Je-li osoba trestně odpovědná pouze podle sekulárního nebo kanonického práva, postupuje se podle toho či onoho právního předpisu. V těch ojedinělých případech, kdy se tyto dva právní systémy prolínají, jako je např. trestný čin vraždy podle § 140 trestního zákona č. 40/2009 Sb. a kánonu č. 1397, je použito kanonického práva podpůrně k právu sekulárnímu. Pachateli bude tedy uložen trest státem, a navíc i církví.

Pramenem kanonické trestněprávní úpravy je primárně *Codex Iuris Canonici* 1983, jmenovitě jeho kniha VI. „Sankce v církvi“. V jejích 89 kánonech nalezneme jednotlivé druhy trestů, kdo jim podléhá, jak se ukládají, a dále jednotlivé skutkové podstaty trestných činů. Ty jsou dále děleny dle objektu, který je tím konkrétním trestným činem poškozen či ohrožen. Jedná se o trestné činy proti náboženství a jednotě církve, trestné činy proti církevní autoritě a svobodě církve, trestné činy neoprávněného zmocnění se církevních úřadů a trestné činy při jejich vykonávání,

dále o zločiny falšování a trestné činy proti zvláštním povinnostem a v neposlední řadě o trestné činy proti životu a svobodě člověka.⁹⁴

Kanonické právo zná dva druhy trestů, a to tresty nápravné a tresty odčičující. Do kategorie nápravných, nebo léčebných trestů se řadí exkomunikace, interdikt a suspenze. Exkomunikací neboli vyobcováním, se dle kánonu 1331 rozumí odloučení od církevního života, dokud se pachatel nenapraví. To znamená, že dotyčný věřící se nesmí služebně účastnit na bohoslužebných obřadech, např. se nesmí stát kmotrem, dále nesmí zastávat církevní úřad a mimo jiné ani požívat příjem, jakoukoliv službu či penzi, která by mu jinak od církve náležela. Často je exkomunikace chápána mylně veřejností jako vyloučení z církve. Exkomunikovaný věřící smí být přítomen při bohoslužbách, svědkem při svatbách, nebo se svěřit svému duchovnímu správci. Interdikt, jako další trest kanonického práva je určitou mírnější podobou exkomunikace, jedná tedy o trest speciální. Jde o individualizovanou formu výše zmíněného trestu, kdy se použijí jen určitá individuálně zvolená ustanovení o exkomunikaci. Například si trestaný může ponechat církevní úřad, ale po dobu uložení trestu se nesmí služebně účastnit na bohoslužebných obřadech. Posledním nápravným trestem, který církev užívá je suspenze. Suspenze je trest, který lze uložit pouze klerikům a jeho podstatou je pozastavení výkonu všech nebo jen některých úkonů moci ze svěcení nebo spojených s úřadem.⁹⁵ Jak bylo zmíněno, vedle trestů nápravných existují ještě tresty odčičující neboli pořádkové, které upravují kánony 1336-1338. Možným pořádkovým trestem je například zákaz nebo příkaz zdržovat se na určitém místě nebo území, zbavení úřadu, privilegia či oprávnění, propuštění z duchovního stavu nebo přeložení na jiný úřad. Vedle těchto trestů existují v kanonickém právu další druhy sankcí jako je napomenutí, jehož se použije v případě, když se jedinec chystá dopustit trestného činu a dále trestní pokání. To ukládá duchovní představený svým podřízeným ve dvou případech: jako náhradu za trest, nebo

⁹⁴ CIC 1983 k. 1364-1398.

⁹⁵ CIC 1983 k. 1331-1335.

jako zpřísnění již uloženého trestu. Trest pokání znamená, že jedinec musí vykonat určitý skutek, nebo se ho naopak zdržet.⁹⁶

Trestněprávní úpravu České republiky nalezneme především v trestním zákoníku zák. č. 40/2009 Sb a v zákoně č. 141/1961 Sb. trestní řád. Sekulární právní řád zná na rozdíl od toho kanonického celou řadu trestů a opatření⁹⁷. Dělí se na tresty majetkové, jako peněžitý trest či propadnutí majetku, tresty na cti, mezi které patří např. ztráta čestného titulu nebo vojenské hodnosti a tresty postihující svobodu jako trest odnětí svobody, domácí vězení či zákaz pobytu.⁹⁸

Byť se tato právní odvětví v otázce trestání poměrně rozcházejí, ať už ohledně chráněných zájmů, či způsobu trestání, sdílí většinu institutů a zásad trestního řízení. Jako příklad můžeme uvést zásadu stíhání jen ze zákonných důvodů, zásadu presumpce neviny a poskytnutí možnosti vyjádření se také druhé strany sporu, které jsou klíčové pro moderní trestněprávní úpravu.

Zásada stíhání jen ze zákonných důvodů

„Nikdo nemůže být stíhán jako obviněný jinak než ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví tento zákon“.⁹⁹

Tato zásada, jinak také známá jako *nullum crimen sine lege*, tedy není trestného činu bez zákona, vyplývá jako mnoho dalších z Listiny, a to, že je uvedena hned jako první, svědčí o její důležitosti. Jinými slovy tato zásada zákonného procesu prohlašuje, že žádný čin není trestný, pokud tak zákon nestanoví.

Kanonické právo tuto zásadu definuje obdobně v kánonu č. 221 § 2 a 3 a to tak, že: „Křesťané mají také práva, jsou-li voláni k soudu, aby byli souzeni podle práva použitého s umírněností,“ a že: „Křesťané jsou oprávněni, aby byli stíháni pouze tresty kanonickými a jen podle zákona.“.

⁹⁶ CIC 1983 k. 1339-1340.

⁹⁷ Sankce udělována mladistvému pachateli dle zákona č. 218/2003 Sb. ZSVM .

⁹⁸ Zákon č. 40/2009 Sb. § 52.

⁹⁹ Zákon č. 141/1961 Sb. zákon o trestním řízení soudním, § 2 odst. 1.

Tato zásada odvozeně stanoví i to, že pokud v kterémkoliv stupni trestního řízení vyjde najevo, že se skutek nestal, nebo ho nespáchala obviněná, popř. obžalovaná, osoba, trestní řízení je ukončeno. Dále nikdo nesmí být trestán jinak, než stanoví zákon. Setkáváme se tedy s další zásadou – není trestu bez zákona (*nulla poena sine lege*).

Zásada presumpce nevinny

„Dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu není vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se vede trestní řízení, hledět, jako by byl vinen.“

Takto je v § 2 trestního řádu stanoveno, že každý, nejen stát a orgány činné v trestním řízení, má s podezřelým, či obžalovaným, zacházet jako by byl nevinný až do chvíle, kdy o jeho vině soud rozhodne. Znamená to také to, že obviněný nemusí prokazovat svou nevinu, naopak důkazní břemeno leží na straně obžaloby. Tato zásada opět vychází z Listiny, a to konkrétně z čl. 40 odst. 2.

Kanonické právo, používá této zásada nepřímou, např. zásadou *in dubio pro reo*, tedy v případě pochyb, ve prospěch obžalovaného. Tuto zásadu nalezneme např. v kánonu 1608, který stanoví, že pokud soudce rozhodující ve věci není schopen nabýt mravní jistoty v otázce viny, je povinen jí obžalovaného zprostit. I v kanonickém právu tedy platí, že obžalovaný nemusí prokazovat svou nevinu a také, že mu nemůže být uložena povinnost přísahat, že bude vypovídat pravdu a tím osám sebe ohrozit.

Zásada *audiatur et altera pars*

Existenci zásady „ať je slyšena také druhá strana“ v kanonickém procesním právu je možné dovodit např. ze znění kánonu 1491 („Každé právo je chráněno nejen žalobou, ale také, není-li výslovně stanoveno jinak, i námitkou“), nebo také kánonu 1528. V citovaném kánonu je uvedený princip obsažen v možnosti podat proti žalobě námitku a tím se k žalobě vyjádřit. Obecně se pak jedná o kánony 1530 a následující, obsažené v Hlavě nazvané Výslech stran. Obdobným způsobem jsou v kanonickém právu zahrnuty i jiné přirozeně právní zásady.

V neposlední řadě tato právní odvětví sdílí institut zániku trestu, či zániku trestní odpovědnosti. Trestní zákoník umožňuje zánik trestní odpovědnosti v zásadě dvěma způsoby. Za prvé na základě účinné lítosti, tedy v případě, že pachatel škodlivému následku svého činu zamezil, nebo jej napravil, popřípadě učinil o trestném činu oznámení v době, kdy bylo škodlivému následku možno zabránit. Druhým způsobem, jak může dojít k zániku trestní odpovědnosti je promlčení¹⁰⁰. Tato promlčecí lhůta závisí na druhu a závažnosti trestného činu, může však trvat až 30 let. Zvláštním způsobem zániku trestnosti, nebo určité její podoby, je milost prezidenta republiky. Ta může mít tři podoby. Za prvé abolicie, tedy nařízení, na jehož základě se nezačíná trestní řízení, nebo pokud bylo již zahájeno se v něm nepokračuje. Zadruhé agraciace, čili odpuštění nebo zmírnění trestu a třetím způsobem je rehabilitace, neboli zahlazení odsouzení.¹⁰¹

Kanonický kodex uvádí obdobné případy zániku trestu, tedy uplynutí promlčecí doby, která je obecně tříletá, a institut prominutí trestu (*dispensatio*), které se však v církevní společnosti užívá daleko častěji než jeho civilní protějšek, tedy účinná lítost nebo milost prezidenta republiky. Specifika toho, kdo může trest prominout jsou k nalezení v kánonech 1354-1356 avšak v jednoduchosti lze říct, že tuto pravomoc má ordinář, který soud pověřil, aby daný trest uložil, dále ordinář, na jehož území se trestaný nachází a každý biskup. Ve zvláštních případech spočívá moc trest prominout pouze v rukou papeže.

V rovině trestněprávní lze jasně pozorovat, opravdovou koexistenci práva civilního a práva kanonického. Samy o sobě, co se týče následků, do sebe nijak nezasahují, ani nevytváří žádné právně relevantní následky. Jinými slovy existence trestu podle sekulárního práva nemá církevně právní následky a naopak. Jde o dva zcela autonomní a vůči sobě navzájem neutrální právní

¹⁰⁰Znamená, že uplynutím doby stanovené tr. zákoníkem zaniká tr. odpovědnost pachatele tr. činu - HENDRYCH, Dušan a kolektiv. *Právní slovník*. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 832.

¹⁰¹ K těmto druhům zániku trestnosti viz HENDRYCH, Dušan a kolektiv. *Právní slovník*. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 1, 8 a 917.

systemy. Na druhé straně je zřejmé, že církev přiznává státu jeho pravomoc v postihování společensky škodlivého jednání a plně ji respektuje.

3.3 Manželství

Manželství bylo a stále nepochybně je jedním ze základních stavebních kamenů lidské společnosti a soužití. Svazku muže a ženy se již v předkřesťanských dobách dostávalo jak společenské, tak právní ochrany a napříč dějinami tvořil základ rodiny. Od 3. do 18. století bylo kanonické právo, popř. synagogální, v podstatě jediným regulátorem manželství. Toto začali měnit až absolutističtí panovníci Evropy. Na našem území byla pluralita manželství, tedy jeho církevní i sekulární podoba zavedena roku 1783 patentem č. 117 Josefa II. Kontrola státu nad uzavíráním manželství na našem území byla již v bodech popsána v předešlých kapitolách.

Z kanonického kodexu můžeme vyvodit následující definici manželství. Je to trvalé životní společenství muže a ženy směřující k jejich dobru, plození a výchově dětí, kdy je tento svazek, za předpokladu že je uzavřen mezi pokřtěnými katolíky, povýšen na svátost.¹⁰² České sekulární právo zase užívá definice, kterou nalezneme v § 655 občanského zákoníku: „Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.“¹⁰³

Je tedy evidentní, že sekulární právo do značné míry přejímá znaky a principy právní úpravy kanonické a z hlediska právního vývoje je to i přirozené. Tento proces můžeme pozorovat i v přejímání dalších znaků manželského svazku jako je monogamie, rovnoprávnost manželů, dobrovolnost uzavření sňatku, jeho trvalý charakter, či jeho postavení jako základu lidské pospolitosti.¹⁰⁴

Důležitým prvkem právní úpravy manželství je vzájemná spolupráce a respekt církve a státu, neboť obě instituce usilují o jeho ochranu. Obzvláště v dnešní době,

¹⁰² CIC 1983 c. 1055 odst. 1.

¹⁰³ Zákon č. 89/2012 Sb. § 655.

¹⁰⁴ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 231.

kdy počet manželství klesá, jak těch uzavřených před státními orgány, tak těch uzavřených před církevními funkcionáři.¹⁰⁵

Podstatnou otázkou je způsob vzniku manželství. Podle § 657 zákona č. 89/2012 Sb. si mohou snoubenci zvolit, zda uzavřou sňatek občanský či církevní a § 659 pak stanovuje postup, jakým je manželství uzavřeno. Manželství vznikne kladnou odpovědí obou snoubenců na oddávající otázku, kterou pokládá buď osoba jednající za orgán veřejné moci, nebo osoba, která jedná za orgán k tomuto úkonu oprávněné církve. Oddávající otázkou se rozumí, zda spolu oba snoubenci chtějí vstoupit do manželství.

Ohledně církevních sňatků a jejich uznávání státní mocí a vice versa, tak Česká republika uznává církevní sňatky za rovné těm státním a církve tento respekt opětuje. Obě strany nadále uznávají i sňatky uzavřené před církvemi nekatolickými, či jinými náboženskými společnostmi. Stát v tomto vychází z demokratických principů a katolická církev tak činí zase na základě přesvědčení, že manželství je institutem božského práva, mají ho tedy všichni lidé. Kanonické právo rozvíjí svůj institut manželství dále na základě toho, před kterou institucí a mezi kým bylo uzavřeno. Pokud mluvíme o sňatku kanonickém, máme na mysli uzavřený před katolickou církví dle znění c. 1108-1123. Sňatkem nekanonickým zase označujeme každé manželství uzavřené před kteroukoliv jinou institucí, než je katolická církev. To, kým bylo manželství uzavřeno má, jak bylo zmíněno, také vliv na to, jakým způsobem ho označujeme. Mluvíme o manželství svátostném a nesvátostném. Manželství svátostné je takový kanonický svazek, jež je dle kánonu 1055 povýšen na svátost a tím se mu přiznává nadpřirozená pomoc. Za svátostný sňatek je kánonem 1056 označeno každé manželství uzavřené mezi pokřtěnými. Může se tedy jednat o manželství mezi dvěma pokřtěnými katolíky, pokřtěným katolíkem a pokřtěnou osobou jiného vyznání či zcela bez něj ale také mezi dvěma pokřtěnými nekatolíky. V posledním uvedeném příkladě jde o svazek svátostný, avšak nekanonický, neboť k jeho uzavření církve není příslušná.

¹⁰⁵ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 232.

Manželství nesvatostné, je zase termínem používaný pro sňatek, jeho alespoň jedna strana není pokřtěna.¹⁰⁶

Dalším institutem, který je důležité zmínit, jsou překážky manželství. Paragraf 671 občanského zákoníku vymezuje překážku manželství jako jediný důvod pro nezpůsobilost uzavřít manželství. Mezi tyto překážky dle občanského práva řadíme např. nezletilost či nesvéprávnost osoby, již trvajícím sňatek jedné ze stran, nebo nemožnost uzavřít sňatek mezi příbuznými ve druhém stupni.¹⁰⁷ Kanonické právo dělí překážky manželství na dispenzovatelné a nedispenzovatelné. Dispenzovatelné překážky jsou ty, které je možno dispencí¹⁰⁸ místního ordináře či Apoštolského stolce odstranit. Nedispenzovatelné překážky na straně druhé jsou překážky, které nelze za žádných okolností dispenzovat. Dispenze lze použít téměř vůči všem překážkám, je však nutné podotknout, že se nejedná o standardní postup církevních orgánů ale spíše výjimku. Dispenzovatelné překážky jsou: věk oddáváných¹⁰⁹, tělesná či psychická neschopnost plodit děti, rozdílné náboženství snoubenců, překážky ze svěcení nebo veřejného slibu ustavičné čistoty v řeholním institutu, únos nevěsty, zločin související se smrtí manžela jednoho ze snoubenců, pokrevní příbuzenství, kdy lze dispenz uložit v jeho třetím a čtvrtém stupni, dále překážka švagrovství, veřejné počestnosti a zákonného příbuzenství. Na straně druhé nedispenzovatelné překážky manželství jsou již existující manželské pouto s třetí osobou a pokrevní příbuzenství v prvním a druhém stupni.¹¹⁰

Další otázkou spojenou s manželstvím je jeho zánik. Ten nastává smrtí jednoho z manželů, prohlášením jednoho z manželů za mrtvého, či rozvodem. Zákon č. 89/2012 Sb. v § 754 uvádí, že k zániku manželství může dojít pouze

¹⁰⁶ TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 237-239.

¹⁰⁷ Zákon č. 89/2012 Sb. §672-676.

¹⁰⁸ Dispens = uvolnění z účinků ryze církevního zákona pro jednotlivý případ provedený správním aktem církevní autority. Definice dle TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011, s. 41.

¹⁰⁹ V praxi je rozhodující věková hranice stanovená Zákonem č. 89/2012 Sb., tedy 18 let (výjimka je možná).

¹¹⁰ CIC 1983 k. 1073-1094.

z důvodů uvedených v zákoně. Tedy smrtí jednoho z manželů, prohlášením jednoho z manželů za mrtvého, změnou pohlaví jednoho z manželů, nebo je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno, pokud druhý manžel návrh na rozvod nepotvrdí, prošetřuje tyto skutečnosti soud. Příčiny rozvodu se neprošetřují v případě, když druhý z manželů návrh na rozvod podpoří.¹¹¹

V církevním právu je manželský sňatek daleko stářejšího charakteru. Slova Ježíše Krista „co Bůh spojil, ať člověk nerozlučuje“ označují za jediný řádný způsob zániku manželství smrt jednoho (popř. obou) manželů. Můžeme se však dočíst i o církevním rozvodu či rozluce. Ve skutečnosti se však jedná buď o prohlášení neplatnosti manželství na základě aplikace jeho překážek, nebo ve zcela ojedinělých případech o rozvázání manželství papežem. Manželství může papež rozvázat pouze v jednom ze tří případů.

Případ první je nekonzumované manželství, tedy manželství, které nebylo dokonáno intimním stykem. Případ druhý na základě privilegia víry – sňatek osoby nově pokřtěné může být rozvázán sňatkem, tentokrát kanonickým. Papež také může sňatek rozvázat ve prospěch víry, tedy manželství nesvátostné je rozvázáno ve prospěch nového, svátostného.¹¹²

V případě manželství můžeme tedy v právní úpravě státní a kanonickou nalézt určitou formu symbiózy, vzájemného respektu a koexistence. Sekulární právo přejalo na základě tradice a propojenosti západní kultury s katolickou církví podstatnou část manželskoprávní úpravy z kanonického kodexu. Na straně druhé kanonické právo ve věci uzavírání manželství respektuje a také se ve většině případů podřizuje právu sekulárnímu. Např. v otázce věkové hranice pro uzavření manželství. Kanonické právo označuje za věkovou hranici šestnáctý rok pro muže a čtrnáctý rok pro ženy, navíc s dispencí pro její další snížení.¹¹³ V praxi je však na území České republiky aplikováno právo sekulární a hranice je tedy stanovena

¹¹¹ Zákon č. 89/2012 Sb. § 755-758, § 29 odst. 2.

¹¹² TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 265-267.

¹¹³ CIC 1983 k. 1083.

na 18 rok života, s možností soudem schváleného snížení na 16 rok.¹¹⁴ Nejmarkantnější rozdíl nalezneme v samotném původu manželství. Jak již bylo řečeno stát vidí počátek manželství v právu přirozeném, kanonické právo zase vnímá manželství jako institut práva božího. To se pak zejména promítá do možnosti, či spíše nemožnosti rozvodu církevního sňatku, kterou v civilním slova smyslu kanonické právo nezná. Sňatek může skončit pouze za mimořádných okolností jako je smrt, prohlášení sňatku za neplatný apod., nikoli však z vůle manželů jako je tomu při civilním rozvodu dohodou. Manželství je dle církevního práva tedy trvalé, a až na výjimku smrti, nerozlučitelné. Významnou třetí plochou v otázce manželství je vedle rozvodu společenská iniciativa tzv. „manželství“ pro všechny, tedy mezi dvěma muži, či dvěma ženami. Kanonické právo však za manželství označuje explicitně pouze sňatek muže a ženy, jinou formu tedy nepřipouští.¹¹⁵ To jsou samozřejmě otázky, kterými se budou muset obě tyto právní oblasti dříve či později zabývat. Je nutno však dodat, že pokud by takovéto sňatky podle českého práva uzavřít šlo, církev by je neuznávala, byť by z nich pravděpodobně vyvozovala určité právní důsledky.

¹¹⁴ Zákon č. 89/2012 Sb. § 672 odst. 2.

¹¹⁵ CIC 1983 k. 1055 odst. 1.

Závěr

Cílem této práce bylo v historickém kontextu popsat právní vztah státu a církve, a následně vylíčit, jak tento vztah funguje, přičemž to bylo demonstrováno na konkrétních případech.

Právě zmíněný historický kontext tohoto vztahu je tématem první kapitoly práce. Ta také rozvádí mnohost pojmu církve, uvádí její definici a poukazuje na to, jak se vztah státu a církve promítl do evropských dějin. Římskokatolická církev je společenstvím věřících v Krista, které vidí jako svého světské vůdce papeže. Základem křesťanství samotného je víra v Ježíšovo z mrtvých vstání a vše s ním spojené. Okolo poloviny prvního století našeho letopočtu vznikla v Jeruzalémě prvotní církevní obec, jejíž charakter, a do jisté míry i struktura, zůstala zachována i v dnešní podobě církve. Jejím účelem bylo sloužit a pomáhat všem lidem, starat se o své členy, doprovázet je a vést na cestě životem. Tuto návaznost můžeme pozorovat v zachování jáhenského i biskupského úřadu, stejně jako v hlavních činnostech církve, tedy pomoci svým členům a práci v sociálních službách, školách či věznicích. Přestože takovýchto podobností existuje celá řada, změnila se církev zejména s ohledem na její růst. Postupně potřebovala složitější strukturu, která by se opírala o jasný právní systém. To jde i ruku v ruce s rozrůstajícím se církevním majetkem.

Ve druhé kapitole jsou definovány pojmy konfesní právo, tedy právo státu, týkající se církví a náboženských společností a kanonické právo, jinými slovy právo římskokatolické církve. Druhá kapitola dále ve stručnosti popisuje konfesněprávní vývoj na našem území od 17. století po současnost. Z analýzy historického vývoje můžeme odvodit, že vztah státu a církve nelze znázornit přímkou, ale spíše sinusoidou. Dalo by se říci, že ve středověku byl tento vztah spíše partnerský, nebo v určitých obdobích konkurenční. S postupem času však církev začala slábnout a stát převzal zcela zřetelně dominantní roli v utváření vzájemného vztahu. Ani v dnešní době nedosáhl tento vztah konečné podoby a obě tyto sféry a jejich právní systémy mají řadu větších či menších třecích ploch. Příklady dynamiky tohoto vztahu v dnešní době nalezneme v kapitole třetí. Vztah a spolupráce státu a církve by se dala rozdělit do tří úrovní, a to podle míry jejich

spolupráce a vzájemné vstřícnosti. První úroveň, která je nejméně žádoucí, je konflikt, nebo určitá nevyřešená otázka, jako např. církevní restituce. Ty dodnes zůstávají do jisté míry tou hlavní třecí plochou a jsou i nadále předmětem práce Ústavního soudu. Dále to je autonomní koexistence, nebo také neutralita, jako je tomu ve věcech trestněprávních – stát trestá podle trestního zákoníku a církev zase podle kánonů. Tyto dva právní systémy se navzájem nijak neomezují, nepodporují si, ani se jinak neovlivňují. Člověk může být trestán dle jednoho práva, aniž by z toho plynula trestněprávní odpovědnost z právního systému druhého. Třetí, tou nejvíce žádoucí úrovní, je vzájemná podpora a spolupráce při ochraně společných hodnot. Tak je tomu např. ve věcech manželství. Kdy stát i církev uznávají manželství jako jeden ze základních pilířů naší společnosti, a tak si vycházejí vstříc. Drobné odlišnosti bychom samozřejmě našli, ale je možné říci, že cílem obou institucí je podpora manželského svazku. Řešení konkrétních právních otázek by pravděpodobně velmi ulehčilo uzavření konkordátu s Apoštolským stolcem, jenž je silným pramenem konfesněprávní úpravy v řadě evropských zemí.

Vztah státu a církve prošel řadou proměn a dozajista jich ještě řadou projde. Jeho historie má svá temná zákoutí jako např. období komunistického režimu, avšak pohlédneme-li na to z perspektivy věčné církve, jde pouze o krátké období útlaku, které se například nedá srovnávat s pronásledováním křesťanů Římany. Na straně druhé, byť i dnes se setkáme s pokusy o útlak ze strany státu, jako je např. návrh zákona č. 125/2019 Sb., který předložila KSČM a jímž měla být restituční finanční náhrada zatížena daní z příjmu, tak církvím snad nikdy nebyla přiznána taková míra autonomie jako dnes. To že stát přiznává církvi status právnické osoby, uznává její společenskou prospěšnost a bere ji za plnohodnotnou smluvní stranu, nechává prostor pro další jednání, právní úpravu a možnosti, jak se může vztah těchto institucí do budoucna pozitivně vyvíjet.

Seznam použité literatury

Monografie

BOBEK, Michal, Pavel MOLEK a Vojtěch ŠIMÍČEK, *Komunistické právo v Československu*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-4844-7

BRUCE, Frederic Fyvie. *Věřohodnost Nového zákona*. Praha: Návrat, 1992. ISBN: 80-85495-05-8

FILIP, Jan. *Ústavní právo I. Díl*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993. ISBN 80-210-0649-8

GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN: 80-204-0457-0

HENDRYCH, Dušan a kolektiv. *Právní slovník*. Praha: C.H.Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-059-1

MRÁČEK, Pavel Karel, *Příručka církevních dějin*. Praha: Krystal OP, 1995. ISBN: 80-85929-01-5

NOVOTNÝ, Vojtěch. *Katolická teologická fakulta 1939–1990. Prolegomena k dějinám české katolické teologie druhé poloviny 20. století*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 80-246-1308-6

POLIŠENSKÝ, Josef. *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha: Svoboda, 1970. ISBN10 8071856630

SVOBODA, František. *Legislativní prostředí pro činnost církví a náboženských společností*. Brno: Centrum pro výzkum neziskového sektoru, 2007. ISBN 9788023984811

TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Právní dějiny církví: synagoga a církev v průběhu dějin*. Praha: Leges, 2019. ISBN 978-80-7502-440-4

TRETERA, Jiří Rajmund, Horák ZÁBOJ. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3614-3

TRETERA, Jiří Rajmund, Stanislav PŘIBYL. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X

VALEŠ, Václav. *Konfesní právo – průvodce studiem*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-135-9

ZOUBEK, Vladimír. *Základní práva a svobody v České republice*. Plzeň: Laiwa Press, 1997. ISBN 80-900846-8-0

Příspěvky ve sborníku

TRETERA, Rajmund Jiří. První republika a otázka odluky státu a církví. In: MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP. *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918-1938) a jejich místo ve střední Evropě: sborník příspěvků*. 1. d. Praha: Karolinum, 2010, str. 438. ISBN 978-80-246-1718-3

Zákonná úprava

Císařský patent, ze dne 5. listopadu 1855 č. 195 ř. z. *kterým se vyhláší umluva (konkordát) Mezi Svatou Stolicí a Rakouským císařstvím r. 1855 ve znění k 5.11.1855*

Codex iuris canonici 1993 v překladu z lat.: ZEDNÍČEK, Miroslav. *Kodex kanonického práva*. Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6

Sdělení č. 209/1992 Sb. *Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících*

Usnesení č. 2/1993 Sb. *Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky v posledním znění*

Ústavní zákon č. 1/1993 *Ústava České republiky v posledním znění*

Zákon č. 141/1961 Sb. *zákon o trestním řízení soudním v posledním znění*

Zákon č. 2018/2003 Sb. *Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) v posledním znění*

Zákon č. 3/2002 Sb. *Zákon o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech)* v posledním znění

Zákon č. 40/2009 Sb. *Zákon trestní zákoník*

Zákon č. 428/2012 Sb. *Zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi)* v posledním znění

Zákon č. 49/1868 Ř. z., *kterým se upravují mezikonfesní vztahy státních občanů ve vztazích v něm uvedených platný pro království a země v Říšské radě zastoupené* ve znění k 25.5.1868

Zákon č. 561/2004 Sb. *Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)* v posledním znění

Zákon č. 89/2012 Sb. *Zákon občanský zákoník*

Webové stránky a elektronické zdroje

Jurisdikční moc v církvi [online]. Parlamentní institut, Informační studie č. 1.117, 1999, [cit. 28.2.2021] dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/ppi.sqw?d=1&t=53>

Majestát Rudolfa II. na náboženské svobody [online]., [cit. 28.2.2021] dostupný z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/majestat.htm>, 4. 3

Smlouva mezi Českou republikou a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů [online]. Podepsáno roku 2002. [cit. 28.2.2021] dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>

Stanovy katolické asociace nemocničních kaplanů v České republice [online]. Schválila Česká biskupská konference 2012. [cit. 28.2.2021] dostupné z: <https://www.yumpu.com/xx/document/read/24585594/stanovy-katolicke-asociace-nemocnicnich-kaplanu-v-ceske-republice>

Statistika sčítání lidu z roku 2021: Obyvatelstvo podle náboženské víry. In: Sčítání lidu rok 2021 [online]. [cit. 25.2.2022]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/nabozenska-vira>